

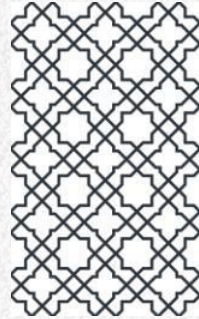
GİİAS
ULUSLARARASI
GÜNÜMÜZDE İSLAMİ İLİMLER
ALGISI

SEMPOZYUMU II

İslâmî İlimlerde Yeni Usul Arayışları

04-05 Kasım 2022

PROGRAM VE BİLDİRİ ÖZETLERİ

GIİAS
ULUSLARARASI
GÜNÜMÜZDE İSLAMİ İLİMLER
ALGISI

SEMPOZYUMU II

İslâmî İlimlerde Yeni Usul Arayışları

04-05 Kasım 2022

PROGRAM VE BİLDİRİ ÖZETLERİ

Çanakkale, 2022

GAİAS
ULUSLARARASI
GÜNÜMÜZDE İSLAMİ İLİMLER
ALGISI
SEMPOZYUMU II
İslâmî İlimlerde Yeni Usul Arayışları

ONUR KURULU

- Prof. Dr. Sedat MURAT** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mutlu TÜRKMEN Bayburt Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Refik POLAT Karabük Üniversitesi Rektörü

DÜZENLEME KURULU

- Prof. Dr. Nimetullah AKIN** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Tevhit AYENGİN Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Saim Kayadibi Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Mehmet Ali Yargı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Özkan Bayburt Üniversitesi

Doç. Dr. Nur Ahmet Kurban Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Mansur Koçinkağ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan Işık Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Kaya Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Beyaztaş Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Boran Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yıldız Karabük Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Halil Efe Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Hasan Kılıç Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Hikmet Şavluk Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Arş. Gör. Muhammet Emin Efe Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Arş. Gör. Mustafa Başkan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Arş. Gör. Osman Durmaz Aksaray Üniversitesi
Arş. Gör. Metin Çiftçi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdulkadir Yılmaz Bayburt Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah Kahraman Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmad Shukri Katar Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmed Ma'bût Cezayir Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Yaman Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Yücel İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Davut Yaylalı Bayburt Üniversitesi
Prof. Dr. Emin Aşikkutlu Trabzon Üniversitesi
Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. H. Yunus Apaydın Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Halit Çalış Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Hamid Aşşâk Karaviyyîn Üniversitesi
Prof. Dr. Harun Ögmüş Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Tuncay Başoğlu İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Heytem Hazne İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Kamaluddin Nurdin Marjuni İslami İlimler Üniversitesi, Malezya
Prof. Dr. Mohd Mumtaz Ali Uluslararası İslam Üniversitesi, Malezya
Prof. Dr. Mürteza Bedir İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Nimetullah Akın Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Güman Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Özcan Hıdır İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Özcan Taşcı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Ramazan Biçer Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan Yıldırım İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Recep Şentürk İbn Haldun Üniversitesi
Prof. Dr. Saim Kayadibi Karabük Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Qadir Karim al-Zanki Katar Üniversitesi, Katar
Prof. Dr. Soner Duman Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sönmez Kutlu Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tevhit Ayengin Bayburt Üniversitesi
Prof. Dr. Walid Shawish Câmîatü'l-ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye, Ürdün
Prof. Dr. Yunus Emre Gördük Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. A. A. Muhammed Hassânî Uluslararası Medine Üniversitesi, Malezya
Doç. Dr. Abdel Karim Alwreikat Katar Üniversitesi, Katar
Doç. Dr. Abdelsalam Abusamha Katar Üniversitesi, Katar
Doç. Dr. Abdurrahman Okuyan Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Özkan Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Amjad Rashid Câmîatü'l-ulûmi'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye, Ürdün
Doç. Dr. Aziz Abouchraa İbn Tufeyl Üniversitesi, Fas
Doç. Dr. Eyyüp Said Kaya İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Murat Karakaya Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Sever Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut Samar Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed Abay Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed Bedirhan İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Ramin Sadık Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Tevhit Bakan Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup Mahmutoğlu Bayburt Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Akyürek Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Şen Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmad Snobar İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hamzeh al-Bakri İbn Haldun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Issam Eido Vanderbilt Üniversitesi, ABD
Dr. Hakkı Arslan Münster Üniversitesi, Almanya

**Uluslararası Günümüzde İslami İlimler Algısı
Sempozyumu II:
“İslâmî İlimlerde Yeni Usul Arayışları”**

Yaklaşık iki asrı aşkın bir süredir çeşitli sebeplerle İslâmî ilimlerde yeni usul arayışları; Kur’an ve sünneti yeniden yeni bir usul ile anlama ve yorumlama çabaları olmuş, din anlayışımıza dair yeni teoriler geliştirilmiştir. Klasik usul anlayışının terk edilmesi, makâsıt, maslahat, örf ve sosyoloji temelli usul önerileri yapıldığı gibi Kur’an ve sünnetin tarihselliğini dile getirerek tarihselci bir bakış açısıyla onları yorumlamayı savunanlar da olmuştur. Klasik vahiy anlayışını terk ederek yeni vahiy anlayışları ileri süren teoriler olduğu gibi sünneti terk edip sadece Kur’an’ı esas alan bir din anlayışını benimsememiz gerektiğini savunanlar da vardır. Modern bilimlerden yararlanılarak bilgi, evren ve din anlayışımızda değişiklikler yapılmasını öneren yaklaşımlar da vardır. Ayrıca toplumda dine bağlılığı yeniden canlandırmak için yeni yöntem ve ihya arayışları da devam etmektedir. Bütün bu süreçte İslâmî ilimlere ilişkin birçok kavramda anlam kaymaları ve değişimleri de gözlemlenmektedir. Söz konusu yeni usul arayışları fıkıh, tefsir, hadis ve kelâm başta olmak üzere hemen hemen tüm İslâmî ilimlerde konuşulup tartışılmaktadır.

İşte, İslâmî ilimlerdeki bu yeni usul arayışlarının sebeplerinin, ileri sürülen teorilerin, onların İslâmî

ilimlere ne kazandırdığının veya kaybettirdiğinin, olumlu ve olumsuz yönlerinin, ilim âlemindeki ve toplumdaki karşılığının, sonuçlarının, ne derece sağlam yöntemler olup olmadığının, somut çözüm önerileri sunan usuller olup olmadıklarının, kabul edilebilecek veya edilemeyecek yönlerinin, gerçekten yeni usul arayışlarına ihtiyaç bulunup bulunmadığının incelenip tartışılması gerektiğini düşünerek bu sempozyumu düzenleme ihtiyacı hissettik. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nin işbirliği ile düzenlenen Uluslararası Günümüzde İslâmî İlimler Algısı Sempozyumunun birincisi "sünnet algısı" üzerine yapılmıştı. İkincisi düzenlenecek bu sempozyumda ise fıkıh, tefsir, hadis, kelâm, tasavvuf ve İslâm tarihi alanlarındaki "yeni usul arayışlarını" değerlendiren incelemelerle ilim âlemine katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

ULUSLARARASI GÜNÜMÜZDE İSLAMİ İLİMLER ALGISI
SEMPOZYUMU II: İSLÂMÎ İLİMLERDE YENİ USUL ARAYIŞLARI

KASIM 2022
(ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
İÇDAŞ KONGRE MERKEZİ)

❖ **09:30-10:00 SELAMLAMA KONUŞMALARİ**

Prof. Dr. Nimetullah Akın

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Tevhit Ayengin

Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Saim Kayadibi

Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekanı

Prof. Dr. Sedat Murat

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörü

❖ **10:00-10:45 AÇILIŞ TEBLİĞİ**

Prof. Dr. Mehmet Görmez

İslâm Düşünce Enstitüsü

İslâmî İlimlerde Yeni Usul Arayışları -Genel Çerçeve-

❖ **10:45-11:00 ARA**

🌀 **11:00-12:40 PANEL I (YÜZ YÜZE SUNUMLAR)**

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Tevhit Ayengin

Bayburt Üniversitesi

Prof. Dr. Merdan Güneş

Universität Osnabrück

*Farah Anton ve Muhammed Abduh Özelinde Mustafa Sabri'nin
Rasyonalist İslam Anlayışının Tenkidi*

Dr. Habib Celeleddin Kartal

Milli Eğitim Bakanlığı

*İslami Usul Arayışlarına Etki Eden Sebeplerin Güç Yanılgısı ve Teo-
Strateji Kavramları Üzerinden Analizi*

Doç. Dr. Mansur Koçinkağ

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi

Yeni Yaklaşımlar Bağlamında Tûfî'nin Maslahat Teorisi

Prof. Dr. Mehmet Ali Yargı

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Usûlde Yenileşme Çabası Olarak Makâsüdü'ş-Şerîa Nazariyeleri

Prof. Dr. Nimetullah Akın

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

İslam Dünyasını Yeni Usul Arayışlarına Yönelten Sebepler

🌀 **12:45-14:50 CUMA NAMAZI VE YEMEK**

🔴 15:00-16:40 PANEL II

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Mehmet Ali Yargı

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Mansur Koçinkağ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Yeni Arayışlar Bağlamında Nassların Delâletinin Zanniliği

Doç. Dr. Ahmet Emin Seyhan

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Türkiye’de Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasına Dairki Yeni Usûl Arayışının Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Aydın

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Şah Veliyyullah Dihlevî'nin İlm-i Esrârî'l-Hadis Kavramı Hadis

Usûlüne Yeni Bir Katkı Mıdır?

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin Kızılay

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Yargılamada Yeni Usul: Osmanlı'da Fıkıhın Kanunlaştırılması

Dr. Öğr. Üyesi Laith Motei Yahia Alazab

Çankırı Karatekin Üniversitesi

سهام الرسائل الجامعية والأبحاث المحكمة في الأردن وفلسطين في تجديد علم أصول الفقه

🔴 16:40-17:00 ARA

🌀 **17:00-18:20 PANEL III**

OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Nur Ahmet Kurban

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur Fidan

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Şâtibi (ö. 790/1388)'nin Mekke'yi Temel Alan Yaklaşımı Mekki ve Medenî Ayetleri Anlamada Bir Usûl Önerebilir mi?

Dr. Gülnur Külünkoğlu

*Yeni Bir Usûl Çağrısı Olarak "Kur'an'dan Başka Rehber Yoktur"
Söyleminin Modernleşmeye Etkisi*

Dr. Muhammad Masharib Shah Syed

*Sufler ile Vehhâbîler Arasındaki Tartışmalı Konularda Na'îmi'nin
Geliştirdiği Kur'ân-ı Kerîm Merkezli Usûller*

Dr. Sevim Gelgeç

*Kur'âncılık Bağlamında Kur'ân'un Kur'ân'la Tefsirinin Epistemik
Değeri*

5 KASIM 2022
(ÇEVİRİMİÇİ PANELLER)

🕒 09:30-10:50 PANEL I (Katılım Linki <https://zoom.us/j/91725245932>)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. İshak Özgel

Süleyman Demirel Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Hasan Kılıç

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

İzzet Derveze'nin Klasik Dönem Tefsir Yöntemine İlişkin Değerlendirmeleri

Dr. Öğr. Üyesi Eid Abdulaziz

Bayburt Üniversitesi

اتجاهات التفسير في مصر في القرن العشرين

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akın

Ankara Üniversitesi

Edebi Tefsir Metodu Emin el-Hüli ve Aişe Abdurrahman Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Topyay

Bayburt Üniversitesi

Tefsirde Yeni Bir Metod: Artsüremlî Semantik

🕒 10:50-11:00 ARA

🕒 11:00-12:20 PANEL II (Katılım Linki <https://zoom.us/j/91725245932>)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Zekeriyya Güler

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Bünyamin Erul

Ankara Üniversitesi

Ravi Tasarruflarının Tespitinde Yöntem Arayışı

Prof. Dr. Mehmet Özşenel

Marmara Üniversitesi

Yeni Bir Hadis Usûlü Arayışı Olarak Hint Altkitası'nda Hanefî Hadis Usûlü Çalışmaları

Dr. Öğr. Üyesi Bekir Özüdoğru

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Fazlurrahman'ın Dinamik Bir Metot Olan "Yaşayan Sünnet" Kavramının İlk Dönemlerdeki "Amel" Olgusuyla Mukayesesi

Hamid Fahmi Jamaluddin

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

ظرية التقريب والتغليب عند أحمد الرسوني على حديث آحاد

🔗 **12:20-12:30 ARA**

🔗 **12:30-13:30 PANEL III** (Katılım Linki <https://zoom.us/j/91725245932>)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Saim Kayadibi

Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Özcan Hıdır

İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi

Avrupa'da Revizyonist-Liberal İslâm Tartışmaları: "Avrupa İslâm'ı" mı, Avrupa'da İslâm mı?"

Ahmad Siddiq

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Islamization of Contemporary Knowledge: Al-Attas' Methods in Conducting an Ideal Islamic Educational System

Azize Köse

Millî Eğitim Bakanlığı

Muhammed İkbâl Ekseninde İslâm'ın Yeniden İnşası

🔗 **13:30-13:50 ARA**

🔗 **13:50-15:10 PANEL IV** (Katılım Linki <https://zoom.us/j/91725245932>)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Murat Şimşek

Marmara Üniversitesi

Dr. Muhammed Sıddık

Millî Eğitim Bakanlığı

Mحاولات التجديد في منهجية فهم الحديث والسنة في تركيا في العصر الحديث، دراسة في مقارنة د. محمد غورماز

Doç. Dr. Murat Akın

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Yeni Bir Usul Arayışı Bağlamında Günümüz Selefliliğinin Mezhep Algısı

Dr. Ayhan Çetin

Millî Eğitim Bakanlığı

İsmail Hakkı İzmirli'nin İslam Mezhepleri Tarihinde Usûl Arayışı

❖ **15:10-15:20 ARA**

❖ **15:20-16:20 PANEL V** (Katılım Linki <https://zoom.us/j/91725245932>)

OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Mehmet Yılmaz

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Ticani Ahmedi

el-Mahzaratü'ş-Şinkitiyye Üniversitesi, Moritanya

مناهج الحدائين في تفسير آيات الأحكام

Dr. Öğr. Üyesi Baha Eddin Aljasem

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

التجديد في عرض المادة الفقهية عند مصطفى الزرقا

Doç. Dr. Kamaluddin NurdinMarjuni

Universiti Sains Islam Malaysia, Malezya

مقاصد العقيدة وأثرها في تحرير محل الخلافات العقائدية

❖ **16:20-16:30 ARA**

❖ **16:30-17:50 PANEL VI** (Katılım Linki <https://zoom.us/j/91725245932>)

OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Soner Duman

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Aydın

Kâtip Çelebi Üniversitesi

Modern Dönem Fıkıh Anlayışında Soyut Hukuk Düşüncesinin, Gâi

Yorum Metodunun Ön Plana Çıkışı

Sondos Abunasser

Sakarya Üniversitesi

الاجتهاد المقاصدي مصطلح معاصر مفهومه واتجاهاته

Dr. Öğr. Üyesi Hidayet Zertürk

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Bazı Tarihsehcilerin Usûl Bağlamında İmam Şâfi'ye Yöneltilikleri Bir

Kısım Eleştirilerin Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Abdülkerim Belil

Şazeli b. Cedid Üniversitesi, Cezayir

تحلي الفلسفة الربوبية في الأطارح التاريخية عن شرائع الإسلام

❖ **17:50-18:00 ARA**

🔗 **18:00-19:20 PANEL VII** (Katılım Linki <https://zoom.us/j/91725245932>)

OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Yusuf Şen

Bayburt Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan Temir

Tokat GaziosmanpaŐa Üniversitesi

İslam Arkeolojisi Gelişim Süreci ve Yeni Bir Usul Olarak İslami İlimlerde Kullanılması Gerekliğiği

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Usame Onuş

Marmara Üniversitesi

Hanbeli Usul-i Fıkıh Literatürünün Modern Dönemdeki (1750 Sonrası) Arayışları

Sabrina Yıldız

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Tefsirde Yeni Bir Usul Anlayışı Neden Gerekli Değildir?

Dr. Ahmet Ağralı

Milli Eğitim Bakanlığı

Semâvât ve Arz Hakkındaki Bazı Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar

GİİAS
ULUSLARARASI
GÜNÜMÜZDE İSLAMİ İLİMLER
ALGISI
SEMPOZYUMU II
"İslâmî İlimlerde Yeni Usul Arayışları"

ÖZETLER

Farah Anton ve Muhammed Abduh Özelinde Mustafa Sabri'nin Rasyonalist İslam Anlayışının Tenkidi

Merdan GÜNEŞ

Bu çalışmada Mustafa Sabri'nin Mısır'da din, bilim ve siyaset ekseninde yapılmış bir tartışmaya dair görüşleri ele alınacaktır. 19. Asır İslâm düşüncesinin önemli gündemlerinden biri Müslümanların Batılılar karşısındaki güç kaybı, yaygın retorikle "geri kalma" sebepleridir. Dönemin Batıcıları ile Müslüman ve düşünürleri arasında bu konuda yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Bunun en canlı örneklerinden biri, Mısır'da Farah Anton ve Muhammed Abduh arasında geçmiştir. Anton, İslâm dünyasının geri kalışını İslâm'ın akıl ve siyasetle sorunlu ilişkisine bağlarken, Abduh buna karşı çıkararak problemlerin ulemanın kifayetsizliğiyle İslâmî ilimlerin algılanma ve öğretilme metotlarındaki donukluktan kaynaklandığını savunmuştur. Ona göre kelâm başta olmak üzere, bütün İslâmî ilimler, metotlarıyla birlikte çağın şartlarına uygun olarak ıslah edilmeli, akıl ve ilimle bağdaşır hale getirilmelidir. Tartışmayı yıllar sonra tekrar ele alıp değerlendiren Mustafa Sabri ise hem Anton'un hem de Abduh'un görüşlerine farklı zaviyelerden karşı çıkmıştır. Tartışmanın en dikkat çekici kısmını "dinin akıl ve ilimle uyuşup uyuşmaması" ve "din-siyaset ilişkisi" başlıkları oluşturmaktadır. İçerikleri farklı olmakla birlikte

Mustafa Sabri'yle Abduh'un söylem ve kullandıkları dilin birbirine oldukça yakın olması yaşadıkları dönem hakkında önemli bir göstergedir. Abduh'un İslâm'ın akıl temelli olduğu ve devletin dinden bağımsız olamayacağı tezlerine Mustafa Sabri de katılır. İmanın ancak akıl aracılığıyla makbul olduğu her iki mütefekkirimizin de ortak paydasıdır. Ancak, gerek dönemin Batılı bilim anlayışına yaklaşımda gerekse dinî düşüncenin durumu ve dinî ilimlerin kavranışında perspektif farklılığı ortaya çıkmakta ve bu durum kavramlara yüklenen manalarda belirginleşmektedir. Mustafa Sabri'nin tenkit ettiği temel mesele "akıl sadece hissi olana ve pozitivist anlayışa mahkûm edilmesidir." Ona göre, kelâm ilmi ve bu ilmin kullandığı metotlar, temel itibarıyla, akıl temelli olan bu dini, günümüzde dahi etkin bir şekilde savunabilecek güçtedir.

İslami Usul Arayışlarına Etki Eden Sebeplerin Güç Yanılgısı ve Teo-Strateji Kavramları Üzerinden Analizi

Habib Celaleddin KARTAL

Topluma ait ve toplumun ürünü olan birçok şey güç olgusundan ve buna bağlı olarak ortaya çıkan güç yanılgısı sürecinden etkilenmiştir. Her ne kadar olayların nedenleriyle alakalı sebep arayışları ve gayretler, mikro temelde çözüm üretmeye çalışsa da güç yanılgısı sürecinden ayrı okunan sebeplerin eksik ve sığ kalma ihtimali vardır. Güç yanılgısı kavramı etrafında güç-din-toplum, domino etkisiyle toplumun tüm kurum ve alanlarını etkilemekte, onlardan etkilenmekte, değişim ve dönüşümü olumlu ya da olumsuz bir sürece sokmaktadır. Böylece bir topluma ait inşa sürecinde kelimeler, kavramlar, literatür, yaşam stili tümüyle etkilenmektedir. Gerçekliğin ters yüz olduğu böyle bir süreçte eski ile yeni, sabitlik ile süreklilik ve değişim çatışmaya girmektedir. Bu bağlamda çalışma, İslami usul arayışlarında Güç yanılgısının ve Teo-Stratejinin de önemli bir etken faktör olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Güç yanılgısı sürecinde en önemli güç araçlarından birisi toplum alanı, diğeri ise dindir. İslam toplumlarının son iki yüz yılına bakıldığında güç mücadelesinin dini ve toplumu ilgilendiren Teo-sosyolojik ve Teo-stratejik boyutu; ihmal edilmiş, gölgede bırakılmış ya da güç yanılgısı faktöründen kaynaklı olarak fark

edilmemiştir. Oysa Teo-Stratejik ve Teo-Sosyolojik boyut dinin; günlük yaşamdan siyasete, siyasetten ekonomiye, ekonomiden uluslararası ilişkilere, tarihe ve literatüre kadar olan her alanı derinlemesine etkilemektedir. Dinin güç ve stratejiyle karışık bu etkileme süreci en başta İslam toplumlarını, İslami ilimleri ve gerilemeyi ortadan kaldıracak çözüm arayışlarını da içine almaktadır. Güç yanılığısı ve Teo-Strateji merkezli okuyuş, İslami ilimler neyi dikkate alırsa usulle ilgili problemlerde daha etkili bir sonucun elde edileceği hususunda, gelenek ve yenilik tartışmaları hususunda, İslam toplumlarının son iki yüzyıldaki durumlarına kurtuluşçu çözümler gibi hususlarda analiz kolaylığı sağlamaktadır. Bu çalışmada problem, dinin *nasıl yaptığıyla-Teo-stratejiyle* ve doküman analizi yöntemi seçilerek ele alınmıştır.

Yeni Yaklaşımlar Bağlamında Tûfî'nin Maslahat Teorisi

Mansur KOÇİNKAĞ

İslam hukukunun kıyamete kadar uygulanabilmesinin en önemli kriteri nasların zâhirî anlamlarından ziyade istikrâ yöntemiyle elde edilen ilkelerin ve maslahatın merkeze alınmasıdır. Diğer bir ifadeyle klasik dönemde tespit edilen illetlerden ziyade hikmetlerden hareket edilmelidir. Zira genelde göz ardı edilse de hükmün temel gerekçesi illet değil hikmettir. Bundan ötürü bir vasıf ancak mülâim/münâsib vasfını haiz olduğunda, yani hikmeti içinde barındırdığında illet olmaya elverişli olur. Klasik ulemâ içinde maslahatın merkeze alınması gerektiğini savunan bazı âlimler olsa da Necmeddîn et-Tûfî, diğerlerinden farklı bir tutum sergileyip nas ile maslahatın teâruzu durumunda dahi maslahatın takdîm edileceğini savunmuştur. Dolayısıyla bu tebliğimizde genel hatlarıyla Tûfî'nin tam olarak ne demek istediği, ortaya koyduğu teorinin yaşadığımız dönemde bir çözüm yolu olmaya elverişli olup olmadığı ve makâsîd düşüncesine sahip olanlardan farkının ne olduğu üzerinde durulacaktır.

Usûlde Yenileşme Çabası Olarak Makâsîdü'ş-Şerîa Nazariyeleri

Mehmet Ali YARGI

Bazı araştırmacılar yaklaşık iki yüzyıldır İslâm dünyasının "geri kalmışlığının" veya karşı karşıya kaldığı problemlerin başlıca sebeplerinden birinin klasik din / fıkıh anlayışımız olduğunu ileri sürmüştür. Çözüm olarak fıkıh usulünde değişime gidilmesini önerenler, özellikle makâsîdü'ş-şerîa ve maslahat temelinde bir fıkıh oluşturulması gerektiği savunanlar olmuştur. Bu düşünürler içinde Gazzâlî ve Şâtıbî gibi usûlcülerin dile getirdiği klasik küllî makâsîd nazariyesini öne çıkarmaya ve geliştirmeye çalışanlar olduğu gibi, cüz'î hükümlerin her birinin makâsîdını esas alarak hükümler tespit etmeye çalışanlar da olmuştur. Bazı düşünürler ise klâsik makâsîd nazariyesinden çok farklı bir makâsîd anlayışı ortaya koyarak fikhî hükümlerin neredeyse tamamına yakınının değiştirilebilmesinin ve böylece "çağa ayak uydurulmasının" yolunu açmaya çalışmıştır. Halk üzerinde fıkhîteki yenileşme söylemleri içinde en çok makâsîd söyleminin etkili olduğu söylenebilir. Onun için bu nazariyelerin ne kadar kabul edilebilir nitelikte olduğu ve gerçekte fikhimize ne katacakları üzerinde ciddi olarak düşünmek gerekir. Öne sürdükleri genel veya özel maksatlara göre naslarda belirtilen şer'î hükümlerin günümüzde geçerli olup olmadığını, değiştirilip

değiştirilmeyeceğini belirlemeye ya da yeni meselelerin hükümlerini tespit etmeye çalışan söz konusu makâsıd nazariyelerini doğru anlamak, kabul edilip edilmeyeceklerini veya kendilerinden yararlanılıp yararlanılamayacağını belirlemek için her şeyden önce onların da niçin ortaya atıldıklarını, maksatlarının ne olduğunu, usûlde ve fıkhıta nasıl bir yenileşme önerdiklerini iyi tespit etmek gerekir. İşte bu bildiride söz konusu makâsıd nazariyelerinin çeşitleri, temel özellikleri, maksatları, hangi amaca hizmet edebilecekleri, Müslümanların problemlerine çözüm üretip üretemeyecekleri incelenmeye çalışılacak; kabul edilmeye uygun olup olmadıkları, katkıları veya eksik yönleri değerlendirilmeye ve çeşitli önerilerde bulunulmaya gayret edilecektir.

Müslümanları Yeni Usul Arayışına Yönelten Sebepler

Nimetullah AKIN

17. Asrın sonlarına gelindiğinde İslam Dünyası başta Osmanlı ve Babürler olmak üzere, İbn Haldun'un "Devletler de tıpkı insanlar gibi doğar, büyür, yaşlanır ve ölürler" tespitine paralel olarak duraklama ve gerileme işaretleri vermeye başlamıştır. Buna karşın Batı ise gerileme döneminden yavaş yavaş çıkıp Aydınlanma çağına girmiş ve Sanayi devriminin de desteği ile pozitivist bir hayat inşasına başlamıştır.

Özellikle İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği devletler Doğu'nun yeraltı kaynakları ve yerüstü zenginliklerini elde edebilmek için stratejik çalışmalar ve sömürge faaliyetleri başlatmıştır.

18. Asır sonlarına doğru Mısır, Hindistan ve Afrika misyonerlik faaliyetlerinin odağı haline gelmiştir. Başta Hindistan olmak üzere İngilizler, "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" rüya ve hegemonyasını, sürdürmek ve İslâm dünyasını kontrol altına alabilmek için bir takım teostratejik hamleler de yapmıştır.

Başta Şah Veliyullah Dihlevi olmak üzere İslam dünyasında alim ve düşünürler İslam dünyasında ilmi ve fikri olarak da ortaya çıkan durağanlaşmaya dair tespitler ve ilmi fikri durağanlaşma ve sosyal yozlaşma üzerine kafa yormuş, İslami ilimlerde yeni yol ve usuller

aramaya başlamıştır. Bu usul arayışları bazen klasik İslami usullere uygun olmuş bazen de bu usullerin dışına taşmıştır. Bu bildiride İslam dünyasını yeni usul arayışına yönelten sebepler ele alınacaktır. Bu sebepleri birkaç madde ile özetlemek gerekirse:

1. İlimi durağanlaşmaya yol açan iç sebepler
2. Oryantalizm eksenli çalışmalar ve bu çalışmaların Müslüman coğrafyada oluşturduğu baskı.
3. Sömürge faaliyetlerini rahat yürütebilmek adına özellikle İngiltere'nin katkı verdiği ve hatta tasarladığı teostratejik akımların ortaya koyduğu usuller.
4. İslam dünyasında yaşanan ahlaki, sosyal ve siyasal sorunlar
5. İslam dininin terakkiye mani olduğu iddiası.

Yeni Arayışlar Bağlamında Nassların Delâletinin Zanniliği

Mansur KOÇİNKAĞ

İslam hukukunda toplum maslahatına uygun hüküm vermenin önündeki en büyük engellerden biri “nasçılık” veya “lafızcılık” olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle dinle ilgili her türlü hükmü Kur’an’ın ve/veya hadislerin lafızlarına dayandırma gayreti Fıkıh disiplinin pratiğe ve reel hayata merhem olması bakımından ciddi sıkıntılar doğurduğu gibi zaman zaman mezheplere mensup ulemâ tarafından gayri ciddi addedilecek bazı zorlama yorumların ve istinbâtların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Halbuki ilk asırda olduğu gibi yöntem olarak her şeyin nasların lafzına uygunluğu değil, onların temel mesajlarına aykırı olmaması merkeze alınsaydı nisbeten daha faydalı ve işlevsel bir yol takip edilmiş olurdu. Hukuk ekolleri içinde re’y ekolü olarak bilinen Hanefî mezhebinde dahi zamanla “nasçılık” özelliğinin baskın ve belirgin hale geldiği söylenebilir. Nitekim dörtlü tasnifler şeklinde teşekkül eden lafızların delalet bahsi bunun en bariz kanıtlarından biridir. Bundan ötürü sanayi devrimiyle beraber başlayan sistem değişikliğine ne Hanefî mezhebi ne de diğer mezhepler merhem olabilmişlerdir. Aksine dört mezhebe mensup alimler de karşılaşılan farklı olgular karşısında naslara veya geçmiş dönemde yapılan içtihatlarla sığınarak çözüm üretmeye

çalışmışlardır. Halbuki karşılaştığımız yeni durum hem sistem hem zemin olarak tarım kültüründe gündeme gelen sosyo-kültürel yapıdan tamamen farklıydı. Bundan ötürü son dönemde akademik camiada tarihsel ve makâsîd merkezli düşünceler daha yaygın olmaya başlamıştır. Ancak her iki düşünceye sahip olanlar, lafızlarla ilgili ciddi bir teori ortaya koyamadıkları gibi bu konuda fazla kalem de oynatmamışlardır. Bu tebliğimizde Fahrettin er-Razî'nin ve Şâtibî'nin açıklamaları bağlamında lafızların delaletinin tamamen veya büyük oranda zannî olduğunu ortaya koyarak meseleyi daha esnek bir zemine taşımaya çalışacağız. Kanaatimizce nasların delaletinin zannî olduğu ortaya konarsa yeni meselelerle ilgili daha sağlıklı yorum ve değerlendirme yapmamız mümkün olacaktır.

Şah Veliyyullah Dihlevî'nin İlm-i Esrârî'l-Hadis Kavramı Hadis Usûlüne Yeni Bir Katkı Mıdır?

Fatma AYDIN

Modern dönemin hemen öncesinde 18. yüzyılda Yemen, Kuzey Afrika gibi İslam dünyasının farklı bölgelerinde zuhûr eden ihyâ hareketlerinden biri de Hint alt kıtasında Delhi'de Şah Veliyyullah öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Hadis, fıkıh, tefsir ve tasavvuf ilimlerini merkeze alarak İslamî ilimlerin ve İslam medeniyetinin durumunu tartışan ve bir buhran dönemi olarak kabul edilen bu yüzyılda sözü edilen ilimler zemininde bir kurtuluş reçetesi sunmaya çalışan Şah Veliyyullah hadis ve fıkıh ilimlerini ilmî çalışmalarının merkezine almıştır. Fıkhü'l-hadis onun ihyâ düşüncesinin odak noktalarından biridir. Yüzyıllar boyunca Hint kültürü içinde tahrife uğrayan kısımlarını düzelterek Sünneti ihyâ etmek isteyen Şah Veliyyullah, bu amaçla ilm-i esrârî'l-hadis adını verdiği bir kavram geliştirmiştir. Bu kavram onun meşhur çalışması *Hüccetullahi'l-bâliğa*'sının neredeyse tamamında üzerinde durduğu ve temellendirmeye çalıştığı bir düşüncüyü ifade etmektedir. İlm-i esrârî'l-hadis konusu hadislerdeki hükümlerin hikmetlerini ve sırlarını incelemektir. Kendisinin de bizzat ifade ettiği üzere hadis alanında bu konuyu inceleyen müstakil bir ilim dalı bulunmamaktadır. Şah Veliyyullah hadis ilmini iki temel sahaya ayırarak tanımlamaktadır. Ricâl ilmini ve garîbu'l-hadîsi

bilmek birinci kısım, teşri'nin hakikatini bilmek ikinci kısımdır. Şah Veliyyullah, ikinci kısmı açıklarken klasik hadis usulünde daha önce kullanılmamış bir kavram olan "ilmi esrârü'l-hadîs"i ortaya koymuştur. Bu kısım dinî emir ve yasakların kullar tarafından anlaşılabilir hikmetlere dayandığı tezini temel almaktadır. Bu ilmin gayesi Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu sözdeki kastı tespit etmek, sırrı yakalamaktır. Hz. Peygamber'in getirdiği şeriatın manasını kavramak temelde şu iki şarta bağlıdır: Birincisi, ümmîlerin halinin bilinmesidir. Malum olduğu üzere İslam şeriatı ümmîlere gönderilmiştir ve teşride esas onların hali olmuştur. İkincisi ise onların içinde buldukları halin nasıl ıslah edildiğinin bilinmesidir. Bu noktada ümmîlerin halinin bilinmesi önem kazandığı için hadislerin vürûd ortamı olan Cahiliye döneminin kültür ve yaşantısını bilmek ve hadisleri yorumlarken bu bilgileri kullanmak önem kazanmaktadır. Şah Veliyyullah *Hüccetullahi'l-bâliğa*'sında farklı konulara dair çok sayıda hadisin sırlarını ve maslahatlarını bu minvalde açıklamaya yoğun gayret göstermektedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in hadislerinin arkasında yatan hikmet, sır, maksat ve maslahatları tespit etmek ve bu tespitlerden hareketle küllî ilkelere ulaşmaya çalışmak onun ihyâ faaliyetinin başlıca hedeflerinden biridir. Bu çalışma onun geliştirdiği esrârü'l-hadis ilmi çerçevesinde dirayetü'l-hadis

ve hadis usûlüne katkılarını ve ihtilafli konularda bu ilme dayanarak teklif ettiği çözümleri önerilerini konu etmeyi hedeflemektedir.

Yargılamada Yeni Usul: Osmanlı'da Fıkhın Kanunlaştırılması

Muhammed Emin KIZILAY

19. yüzyılda yaşadığı problemlere Batı menşeli çözümler arayan Osmanlı, yargı sahasında da Batı'yı örnek alarak birtakım yeni usullere yönelmiştir. Örneğin yargıda görev alacak kişileri eğitmek için yeni eğitim kurumlarının tesisine çalışılmış, merkezde ve taşrada mahkemeler yeniden dizayn edilmiş ve klasik Hanefî fıkhı kanun metinlerine aktarılmaya başlanmıştır. Özellikle klasik dönemde kadıların hüküm vermede başvurdukları Hanefî fıkhının, ülke genelinde yeni kurulan mahkemelerde geçerli olacak kanun metinlerine dönüştürülmesi, fıkıh yazıcılığı için yeni bir usulü ifade etmektedir. Zira klasik fıkıh eserlerinde yüzyıllar boyunca toplumsal soru ve sorunlara verilen cevaplar nazari bir dille formüle edilerek sonraki dönemlere aktarılmış, bu eserlerde fetvaya esas görüşlerin yanında tercihe şayan olmayan şâz görüşler de zikredilmiştir. Fakat bu eserlerden farklı olarak kanun metinleri yönetim erkince hazırlanmakta ve bu metinler tercih hakkını devletin tekeline vermiş gözükmektedir. Osmanlı'nın böylesi bir usule yönelmesinin ise birçok sebebi, fıkıh ilmine kazandırdıkları ve kaybettirdikleri, olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Öncelikle bu ameliyenin asıl nedeni, Batı üstünlüğünün açıkça kabul edilmesi

ve ülkenin içinde bulunduğu kötü durumu düzeltme çabasıdır. Yargılamadaki sorunlar da en önemli konulardan biri olarak görülmüş, Batı metotlarıyla yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Kanunlaştırmanın en önemli etkilerinden biri ise ashâbü't-tercîhin bürokrasi ile sınırlandırılması ve ashâbü't-tercîhin *tercih gücünün* devlete bırakılmasıdır. Böylelikle fıkıhın uygulama dönük tarafı ile sivil ulema arasına bir nevi bent çekilmiş gibi gözükmektedir. Yargılamada yeni bir usul olarak kanunlaştırmanın birçok olumlu yönlerinden de bahsedilebilir. Özellikle bürokraside ve yargıda bozulmaların başladığı, keyfi uygulamaların artarak merkezî otoritenin zayıfladığı bir dönemde kanunlaştırma, adaletin tecellisi ve toplumsal huzurun tesisini sağlamak için merkezin otoritesini pekiştirecek bir hamledir. Tebliğde yargılamadaki bu yeni usulün sebepleri ile birlikte fıkıh yazıcılığına ne gibi etkileri olduğu ve kendi dönemi içerisindeki etkileri ele alınmaya çalışılacaktır.

اقتراح ورقة بعنوان: "إسهام الرسائل الجامعية والأبحاث المحكمة في الأردن وفلسطين في تجديد علم أصول الفقه

Laith Motei Yahia ALAZAB

لا يستطيع أحد أن ينكر حصول تطورات في تناول العلوم الشرعية في وقتنا المعاصر وهذا أمر طبيعي وإيجابي بلا شك، ذلك أن العلوم التي لا تتطور تبقى راکدة قليلة النفع والفائدة لاسيما في المستجدات المعاصرة التي تحتاج لمواكبة وتناغم من كافة العلوم ذات الصلة. ولما كانت كليات الشريعة تمنح الاختصاص العالي (الماجستير والدكتوراة) في العلوم الشرعية عموماً، وكان منحها هذا مرهوناً بتقديم رسائل جامعية وأطروحات تجمع بين الإضافة والأصالة، ولما كانت الجامعات تشترط أيضاً على أعضاء هيئة التدريس فيها كتابة أبحاث محكمة لأغراض الترقية العلمية، كان لكل هذا انعكاس إيجابي في تطوير العلوم الشرعية في كافة تشعباتها.

ومن العلوم الشرعية المتطورة بسبب ما ذكرته كان علم أصول الفقه، إذ يمكن للدارس رصد التغيير الحقيقي الذي حصل في الفترة الأخيرة في تناول موضوعاته ومسائله، تحديداً في القرن الواحد والعشرين والمستمر إلى يومنا هذا، بل إن هذا المؤتمر الطيب ليعتبر لبنة من لبنات التشييد لعمليات التطوير والتجديد في علم أصول الفقه الإسلامي.

وبناء على هذا جاءت هذه الدراسة لرصد عملية التطوير والتجديد الحاصلة في كل من الأردن وفلسطين في الرسائل الجامعية التي تمت مناقشتها وكذلك الأبحاث المنشورة فيها، وذلك من خلال استخدام منهج استقرائي بحيث يتم استقراء ما كُتب في علم الأصول في البلدان من رسائل جامعية وأبحاث محكمة في الجامعات الرسمية وكذلك المجلات العلمية فيها تحديداً في القرن المنصرم، والمنهج الوصفي لوصف ما تحتوي عليه هذه

الرسائل والأبحاث من تحديث وإضافة علمية، والمنهج
النقدي وذلك لتسليط الضوء على القصور الحاصل
فيها- إن وجد- وبالله التوفيق.

İzzet Derveze'nin Klasik Dönem Tefsir Yöntemine İlişkin Değerlendirmeleri

Hasan KILIÇ

Modern dönem müfessirlerinin öncü simalarından biri olan İzzet Derveze'nin tefsir çalışmasına mukaddime niteliğinde kaleme aldığı *el-Kur'anü'l-Mecîd* isimli eseri, Kur'an tarihine ve Kur'an'ı anlama faaliyetine ilişkin kıymetli bilgiler içermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu eserde Derveze, inzâl edilen âyetlerin nüzûl ortamını dikkate alan bir yaklaşımla Kur'an'ın bütünlüğü ve sûrelerin akışı içerisinde anlaşılıp, yorumlanmasını en ideal tefsir yöntemi olarak belirlemektedir. Derveze'ye göre klasik dönem tefsir kitaplarında benzer yönetime ilişkin birtakım bilgilere yer verilse de bunlar Kur'an'ı tefsir etme faaliyetinde yeteri kadar işlevsel kılınmamıştır. Bu nedenle tefsir kitaplarının muhtevasını Kur'an'ın anlaşılma gayesine pek de hizmet etmeyen bilgiler oluşturmuştur. Derveze klasik vahiy telakkisinin yanı sıra tarihî süreç çerçevesinde müslümanlar arasında ortaya çıkan gruplaşmaların, mezhepçiliğin Kur'an'ı doğru anlama faaliyetini sekteye uğrattığını, bunun sonucunda tefsir kitaplarının Kuran'ın hidayet misyonu ile uyum sağlamayan çeşitli fikirlerle ilgili tartışmaların kayda geçtiği eserler haline dönüştüğünü belirtmiştir. Ayrıca ayetlerle ilişkili zikredilen rivayetler arasında çok azı hariç geniş

kapsamlı bir tercih ve sorgulamanın yapılmaması, birçok zayıf haberin tefsir kitaplarına girmesine sebep olmuştur. Bu durum doğal olarak ayetlerin bulunduğu bağlamdan koparılmasına, vahyin hedef ve gayesiyle örtüşmeyen anlam ve yorumların üretilmesine yol açmıştır. Derveze özellikle son dönemlerde revaç bulan ilmî, teknolojik, evrensel buluş ve teorilerin çeşitli ayetlerle ispat ve teyit edilmesini Kur'an'ı çeşitli spekülâtif tartışmaların odağı haline getireceği düşüncesiyle reddetmektedir. O aynı şekilde Kur'an'ın sırları, sembolleri, batınî anlamları ile uğraşmanın tefsir faaliyetindeki olumsuz etkisinden söz etmekte, sûre başlarında zikredilen hurufu'l-mukattaalar başta olmak üzere yapılan bazı yorumlama faaliyetlerinin söz konusu algıya zemin hazırladığını dillendirmektedir. Bu açıdan çalışmada Derveze'nin *el-Kur'anü'l-Mecîd* isimli eseri başta olmak üzere klasik tefsir anlayışına dair genellikle eleştiri odaklı değerlendirmeleri tefsir ilmi açısından tahlil edilecektir. Ayrıca tefsir faaliyetinden verilecek çeşitli örnekler çerçevesinde Derveze'nin izlediği yöntemin klasik tefsir literatüründen farklılık arz eden boyutu üzerinde durulacaktır.

Yeni Bir Usûl Çağrısı Olarak
“Kur’an’dan Başka Rehber Yoktur” Söyleminin
Modernleşmeye Etkisi

Gülnur KÜLÜNKOĞLU

Modernleşme sürecinde İslam dünyası, Batı karşısında yenilgi ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşma ile yenilgiyi aşmaya yönelik çeşitli çözüm önerileri ortaya çıkmıştır. Çözüm önerilerinin önemli bir boyutunu da İslami ilimlerde yenilenme çağrıları oluşturmaktadır. İslami ilimlerde yenilenme çağrılarının klasik usullerin yetersizliği noktasında odaklandığı görülmektedir. Bu çalışma modern dönemde ortaya çıkan usûlde yenilenme paradigması içinde Kur’an’dan başka rehber tanımayan söylemi konu olarak benimsemiştir. Yapılan literatür taramasında Kur’an’dan başka rehber tanımayan söylemin farklı boyutları ile çeşitli çalışmalara konu olduğu ancak söylemin modern kurumsal dönüşüm ile irtibatının ele alınmadığı görülmüştür. Çalışmanın temel amacı, modernleşme sürecinde İslam dünyasında yoğun olarak gündeme gelen ilgili söylemin hangi bağlamda ve hangi amaçlarla öne çıkarıldığını tespit etmeye çalışmaktır. Çalışma, modern dönüşümün iki boyutu olan, hilafet kurumunun ilgası ve ulemanın konumunun değişimi çerçevesinde şekillenmektedir. Çalışmada yazılı belgelerden sistematik olarak veri analizini

sağlayan doküman analizi yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Son tahlilde modernleşme ile yaşanan süreç, İslam dünyasını aşına olmadığı pek çok değişim ile karşı karşıya getirmiştir. Modernleşme taraftarları İslam toplumunun modern değişimleri benimsemesi için çaba içinde olmuştur. Hem ulemanın hem de halifenin otoritesinin sorgulandığı bu dönemde her iki otoritenin yerini tutacak başka bir otoriteye ihtiyaç söz konusudur. Bu otoritenin hem modern dönüşümleri sağlamada işlevsel olması hem de mevcut olan dinî otoriteleri aşması gerekmektedir. İslam dünyasının bahsi geçen ihtiyaçlarını karşılamada Kur'an'dan başka rehber tanımayan söylemin önemli bir fonksiyona sahip olduğu görülmüştür.

Sufiler ile Vehhâbîler Arasındaki Tartışmalı Konularda Na'îmî'nin Geliştirdiği Kur'ân-ı Kerîm Merkezli Usûller

Muhammad Masharib Shah SYED

Bu çalışmada Pakistan'daki Barelvî Alim Ahmad Yar Khan Na'îmî'nin (1894-1971) Diyobendîler ve Ehl-i Hadîs ile Barelvîler arasındaki tartışmalı konular bağlamında yazdığı *İlmü'l-Kur'ân* isimli eserinin ikinci bölümünde Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı kavramlara dair geliştirdiği toplam otuz usûl ele alınmıştır. Meselâ 'abd (عبد), Rab, min dûni'l-İllâh (من دون الله), velî, duâ, şirk, salât, semâ' (السماع), halk (خلق), hüküm, mülk, 'ilmü'l-gayb (علم الغيب), şefâ'at, vesîle, gayrullah (غير الله), beşer, ref' (رفع) vb. kavramlar bunlardandır. Kâdiyânîlere karşı ref' (رفع) kavramı ile ilgili geliştirdiği 28 numaralı usûl dışında genelde hepsi Diyobendîler ve Ehl-i Hadîsle alakalıdır. Na'îmî mezkûr kavramların farklı makamlarda farklı mânalar ifade etmesine yönelik usûller geliştirmiştir. Meselâ bunların bir kısmı Allah'a (c.c.) nispet edildiğinde belli bir mâna verirken peygamberlere, halka ve nesnelere gibi diğer mahlukata nispet edildiğinde ise daha farklı bir anlam ifade ettiğini açıklayarak tartışmalı konularda kendi görüşünü ispatlamak üzere bu farklılıklardan istidlal etmiştir. Na'îmî bazı kavramları iki farklı usûl altında zikretmiştir. Çalışmamızda ise Na'îmî'nin zikrettiği usûl numaraları muhafaza edilmekle beraber bu kavramlar iki farklı yerde tekrar edilmeksizin sadece ilgili usûl başlığı altında tek bir yerde

zikredilerek sıralanmıştır. Ayetlerin tercümesi için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın meâline başvurmuş olsak da bu ayetlerde Na'îmî'nin istidlal etmek istediği yerler ve kavramlarda onun verdiği mâna tarafımızca Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Kur'âncılık Bağlamında Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsirinin Epistemik Değeri

Sevim GELGEÇ

Çağdaş dönemde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri meselesi, çoğunlukla Hint alt kıtasındaki Kur'âncılar tarafından gündeme getirilmiştir. Bu bölgede "Kur'ân bize yeter, o her şeye kafi ve şafidir" sloganıyla yola çıkanlar, Hint-İslam toplumunu içinde bulunduğu bidat ve hurafelerden arındırmayı, geri kalmışlıktan kurtarmayı hedeflemişler, ancak gerek sağlam bir usullerinin bulunmayışı gerekse sünneti devre dışı bırakmaları nedeniyle geniş bir alanda söz söyleme hürriyeti elde etmişlerdir. Aşırı ve uç yorumlar olarak değerlendirilebilecek bu yorumları da genelde Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri sayesinde gerçekleştirmişlerdir. Hâlbuki Kur'âncıların bir liman olarak sığındıkları Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, sadece ayetleri birbiriyle ilişkilendirmekle gerçekleştirilemeyeceği gibi Hz. Peygamber'in nebevî rehberliğinden soyutlanarak da icra edilemez. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, öncelikli olarak bütünlükçü bir varlık (Allah, peygamber, ahiret, evren) tasavvurunu gerekli kılar. Bu tasavvur sayesinde de müfessir, küllî bir bakış açısına, şirksiz ve şeksiz bir Allah ve ahiret inancına, kaos yerine kozmosun hâkim olduğu bir tabiat algısına sahip olur. Ardından da Kur'ân ve sünnet bütünlüğünün görülmesi gerekir. Bu bütünselliği zihninde kuramayan,

parçalarla uğraşan ve Hz. Peygamber'in rehberliğini göz ardı eden müfessir ise, salt aklın rehberliğine yönelecektir. Kur'âncılar, tek kaynak olarak Kur'ân'ı kabul etmek suretiyle, onun anlaşılmasında başvurulan yardımcı kaynakları (sünnet, tarih ve siyer) ve ümmetin tarihsel tecrübesini reddetmiş ve sünnetin rolünü tamamen akla vermişler ve ayetleri literal düzeyde birbirleriyle ilişkilendirmişlerdir. Bu çalışmada, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin, Kur'ân'ın her şeyi açıklaması ve mübin (apaçık) oluşunun usul açısından epistemik değeri tartışılacaktır.

اتجاهات التفسير في مصر في القرن العشرين

Eid ABDULAZIZ

لا شك أن علم التفسير قد بدأ في عهد النبي -صلى الله عليه وسلم-؛ إذ كان القرآن ينزل عليه حسب الوقائع والأحداث، فكان يُفسر للصحابة، ويبيّن لهم ما أشكل عليهم؛ حيث كان أعلم الناس بالقرآن، وبمعانيه، وقد أخذ بعض الصحابة من بعده، في بيان معاني القرآن وألفاظه؛ فأكثرُوا واجتهدوا في التفسير، ومع انتشار المسلمين في الأمصار، نشأت في كل بلد ذهبوا إليها مدرسة للتفسير؛ فكان عبد الله بن عباس في مكة، وأبي بن كعب في المدينة، وعبد الله بن مسعود في الكوفة. أما في العصر الحديث فقد ظهرت نزعات تفسيرية جديدة؛ نتيجة الأحداث، والوقائع، وظهرت اتجاهات جديدة في التفسير؛ سواء كان من الناحية الأدبية أو من الناحية البلاغية والبيانية أو العلمية؛ ولذلك كثرت كتب التفسير في مصر في القرن العشرين، حيث اشتهر بعضهم، ولم يشتهر الآخر، فمن الجانب الذي لم يشتهر: أحمد رافع الطهطاوي، وأحمد زنائي، وأحمد بن محمد المرصفي، والبيومي عماشة، وحسن الطويل، وحسن السقا، وعبد الله عفيفي، وغيرهم. وممن اشتهر بتفسيره: أحمد محمد شاكر، وأحمد مصطفى المراغي، ومحمد رشيد رضا صاحب تفسير المنار، وعبد العزيز جاويش، وعبد الوهاب خلاف، ومحمد مخلوف، ومحمد الطواهري، ومحمد عبده، ومحمد فريد وجدي، ومحمود شلتوت، وطنطاوي جوهرى، وسيد قطب، ومحمد متولي الشعراوي. وقد اتسمت هذه التفاسير بالسهولة والأسلوب الأدبي البلاغي، حيث طبيعة العصر الحديث الذي يحتاج إلى السهولة، ليصل إلى شريحة أكبر، وكان الشيخ الشعراوي خير دليل في هذا الأمر.

Edebî Tefsir Metodu Emin el-Hûli ve Aîşe Abdurrahman Örneği

Mehmet AKIN

Allah kelamı olan Kur'an, inzal edilmeye başlanmasıyla beraber Müslümanlar tarafından anlaşılıp hayata tatbik edilmeye çalışılmıştır. Bu ulvî gayret sayesinde Kur'an'ı anlamak için farklı metotlar geliştirilmiş, asırların getirmiş olduğu birikim Ulûmü'l-Kur'an açısından vazgeçilmez bir hazine olmuştur. Tefsir sahasında araştırmalar yapan İslam alimlerinin ortaya koymuş olduğu çalışmalar, sonraki nesillerin Kur'an'ı anlama çabalarına basamak olmuştur. Kur'an Tefsiri ilk asırlarda sahabenin ihtiyaç duyduğu ayet ve kelimelerden müteşekkil iken, daha sonra müstakil tefsirler haline gelmiştir. İlk zamanlarda rivayet tefsiri yöntemini benimseyen müfessirler sahabeden ve tabiinden nakledilen bu rivayetleri tefsirlerinde ağırlıklı olarak kullanmışlardır. Daha sonraki asırlarda (ihtiyaca binaen) ortaya çıkan dirayet tefsiri yöntemiyle ayetler aklın süzgecinden geçirilerek rivayetlerle birlikte anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu süreçler sonrasında her iki tefsir yönteminde de kullanılan rivayetlerin sıhhati ve ravilerin güvenilirliği sorgulanmaya başlanmıştır. Bundan dolayı, tefsirin ne olduğu veya nasıl olması gerektiği hususunda farklı ve yeni bir görüş, Mısırlı alim Emin el-Hûlî (ö. 1966) tarafından ortaya konulmuş ve eşi Aîşe Abdurrahman (ö. 1998) tarafından

desteklenmiştir. Onlara göre: Kur'an'ın sûre sûre tertibine uygun şekilde tefsir edilmesi, farklı sûrelerin değindiği benzer konuların bütünlük içerisinde ele alınmasını engellemektedir. Uzun zaman diliminde parça parça indirilen Kur'an'ın Edebî tefsir yöntemiyle tefsir edilmesinin lüzumuna dikkat çekmişlerdir. Bu yöntemde farklı sûrelerde geçen aynı konunun bir arada ele alınması ve Kur'an'ın edebiyat ve belâgat açısından tefsir edilmesi gerektiği benimsenmiştir. Var olan tefsir yöntemleri dışında Kur'an'ın dil ve edebiyat açısından anlamsal bütünlük içerisinde yorumlanması yeni bir usulün gelişmesine zemin hazırlamıştır. Çalışmamızda özellikle söz konusu alimlerin görüşleri doğrultusunda tefsire getirilmiş olan bu bakış açısının olumlu olumsuz yönleri ele alınacak ve anlama açısından yeterli olup olmadığı, yeni usul arayışları bakımından literatürde karşılığının ne olduğu araştırılacaktır.

Tefsirde Yeni Bir Metod: Artsüremli Semantik

Yusuf TOPYAY

Kur'an'ın anlaşılma çabası geçmişte olduğu gibi, günümüzde de yeni yöntem arayışları ile devam etmektedir. Kur'an kavramlarının nüzul dönemindeki anlamına ulaşmak için son yıllarda araştırmacıların dikkatini çeken yöntemlerden birisi de artsüremli semantik yöntemidir. Bunun sebebi bu yöntemin, Kur'an'ı anlamada sunmuş olduğu nispeten objektif kriterlerdir. Artsüremli semantik yöntem, bir kelimenin tarihsel süreç içerisinde maruz kaldığı anlam değişimleriyle ilgilenir. Dillerin yapısı gereği –dil canlı varlık gibidir, doğar, büyür, ölür- Kur'an'daki kavramların bir kısmında da tarihsel süreçte anlam değişmesi, genişlemesi, daralması vb. durumlar söz konusu olmuştur. Bu anlam olaylarının farkına varmak ve Kur'anî kavramların nüzul dönemindeki anlamını belirlemek için, sahip olduğumuz ilmî mirasın yanında artsüremli semantik yönetime başvurmamız önem arz etmektedir. Malum olduğu üzere bildiğimiz bütün peygamberler hicaz bölgesine ve Sami dili kullanan milletlere gelmiştir. Bu itibarla Yüce Allah mesajlarını hem Kur'an hem Tevrat hem de İncil'de bu dil ailesine mensup ortak kavramları kullanarak iletmiştir. Bu da bize Kur'an'ın nüzul dönemindeki anlamına ulaşmamız ve ortak kavramların anlamını doğru tespit etmek için diğer kitaplara kayıtsız kalmadan ciddi bir

araştırma içerisine girmemiz gerektiğini göstermektedir. Kur’an araştırmacısı bu yöntemle Kur’an sözcüklerini teker teker ele alarak bu sözcüklerin ilk etapta kök anlamını belirlemek daha sonra da kavramların ilk kullanıldığı andan nüzul dönemine kadarki tarihi serüvenlerini bütün yönleriyle doğru bir Şekilde ortaya koymaya çalışır.

Şâtıbî (ö. 790/1388)'nin Mekke'yi Temel Alan Yaklaşımı Mekkî ve Medenî Ayetleri Anlamada Bir Usûl Önerilebilir mi?

Ayşenur FİDAN

Endülüs'ün yetiştirdiği önde gelen fikir adamlarından olan İbrahim b. Musa eş-Şâtıbî (ö. 790/1388), bilhassa makasid düşüncesiyle ilim dünyasında adından çokça söz ettiren müellifler arasındadır. Şâtıbî'nin Mekkî ve Medenî ayetlere yüklediği birbirinden farklı değerler aynı zamanda onun makasid yaklaşımının da bir veçhesidir. Onun tezine göre Mekkî ayetler asıldır ve Medenî ayetleri belirleyici bir misyon taşımaktadır. Dinin esası ve temeli Mekkî ayetlerle atılmış, Medenî ayetlerde ise bu esaslar tamamlanmıştır. Bu denkleme göre Medenî dönemli her hükmün Mekke'de bir aslı bulunmaktadır. Söz gelimi Mekkî dönemli bir ayet olan "Namazı kıl, marufla hükmet ve kötülüğü önle" emri, çok sonraları Medenî dönemde karşımıza çıkacak olan cihad emrinin temelini teşkil etmektedir. Böylece Şâtıbî'ye göre her cüzî hükmün küllî karşılığı Mekke'de yer almaktadır. Aynı dönem içinde yer alan ayetlerde ise önce nazil olan, geç nazil olanın küllî temelini teşkil etmektedir. Çalışmada Şâtıbî'nin konuya yaklaşımı irdelenecek, onun bu tezinin klasik Mekkî-Medenî algısı içindeki yeri ahkam ve tedric bağlamında ele alınacaktır. Şâtıbî'nin bu teorisi klasik Mekkî-Medenî yaklaşımına kıyasla daha

bütünlüklü ve nüzulün doğasına daha yakın bir anlama usulü önermektedir. Fakat bütünlüğü Mekke ve Medine'deki ayetleri birbirinden ayırarak tesis etmesi sebebiyle aynı zamanda klasik anlayışı tekrar etmektedir. Bu eksende çalışma, Şâtıbî'nin tezinin tutarlılığını ve uygulanabilirliği açısından pratik değerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç gerçekleştirilirken ilgili ayet örnekleri incelenecek, örnekler üzerinden geleneğin ve Şâtıbî'nin ahkam, nesih, tedriç yaklaşımları irdelenecektir.

Ravi Tasarruflarının Tespitinde

Yöntem Arayışı

Bünyamin ERUL

“Râvî tasarrufu”, hadis geleneğimizin yabancı olduğu bir kullanım değildir. Bilhassa metinlerdeki ihtilaflar tartışılırken mana ile rivayetten ve râvî tasarruflarından söz edilmektedir. Şâmîle programında yaptığımız taramalarda gerek Hadis usulü ve ilimlerine dair kitaplarda, gerekse hadis şerhlerinde “Tasarrufu’r-râvî”, “Tasarrufâtü’r-râvî”, “Tasarrufâtü’r-ruvât” şeklinde yüzlerce kullanıma rastlanmaktadır. Hadis metinleri ile ilgili oldukça önemli bir mesele olmasına rağmen “Ravi Tasarrufu” konusu, müstakil bir başlık olarak herhangi klasik bir eserde ele alınmamıştır. Ancak son yıllarda bu konuyla ilgili bazı akademik çalışmaların yapılmış olması ümit vericidir. Nitekim konuya dair şahsıma ait bir makale ve Almanya-Münster’de sunduğum bir bildiriden başka biri ülkemizde, diğeri Mısır’da olmak üzere iki doktora tezi hazırlanmıştır. Yeni bir alan olması hasebiyle henüz ravi tasarruflarını tespit için geliştirilmiş bir yöntemden bahsetmek şimdilik çok erkendir. Hemen her yöntemin ortaya atılması, gelişmesi ve olgunlaşması ciddi bir süreç ve çok yönlü katkı ister. Nitekim eleştiri yöntemlerine dair bir araştırmada “Ravi tasarruflarının tespitinde herhangi bir yöntem

geliştirilememiş, ya da bu tasarrufların tespitinde yöntem arayışına girilmemiştir.”¹ denilmektedir. Biz bu bildiride rivayet metinlerinde görülen kasıtlı ravi tasarruflarını tespit için bir yöntem arayışı üzerinde duracağız. Herhangi bir rivayette ravi tasarrufunun olduğuna nasıl karar verilecektir? Belli bir tasarruf söz konusu ise bu tasarrufun kasıtlı olarak yapıldığı hangi karineler ile ortaya konulacaktır? Ravi tasarruflarını tespit için bir yöntemin ilk adımları nelerdir? İşte biz bu bildiride ravi tasarruflarını tespit için aranan bir yönteme dair bir giriş denemesi yapmaya çalışacağız. Sorunun müzakere edilmesi, araştırmacıların ilgisine sunulması ve süreç içerisinde geliştirilecek bir yönteme zemin teşkil etmesi bakımından böyle bir konuyu sunmanın yararlı olacağını düşünmekteyim.

¹ Altıntaş, Fatma Betül, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 436.

Yeni Bir Hadis Usûlü Arayışı Olarak
Hint Altkıtası'nda Hanefî Hadis Usûlü
Çalışmaları

Mehmet ÖZŞENEL

Günümüzde İslâmî ilimlerin usûllerini yeniden ele almak veya usûlde yeni arayışlar ortaya koymak kendini bir ihtiyaç olarak hissettirmektedir. İmam Şâfiî'den itibaren gelişerek günümüze kadar gelen klasik hadis usûlü konusunda da bu arayışlar söz konusu edilebilir. Ancak hadis usûlünde köklü değişiklikler yerine mevcut korunarak hadislerin tenkîdinde yeni bazı yaklaşımlar gündeme getirilebilir. Bu konuda fikhî mezheplerin fıkıh usûlüne dair kaynaklarından istifade etmek faydalı olabilir. Diğer taraftan belli bir fikhî mezhebe bağlı kalarak dînî hayatını yaşamaya çalışan ve okuduğu hadislerle uyguladığı arasında çelişkiler bulan Müslümanların bir ikilem yaşaması kaçınılmazdır. Bu ikilemi aşmanın yolu, bağlı olduğu mezhebin usûlünü bilmekten geçer. Hint Altkıtası'ndaki en büyük dînî cemaatlerden olan Diyobend ekolü, bu problemi medreselerinde hadis okuturken yaptıkları açıklamalarla aşmaya çalışmaktadır. Bu açıklamaların bir kısmı hadis kaynakları üzerine kaleme aldıkları şerhlerde kendini gösterirken son dönemde Zafer Ahmed Tehânevî'nin *Kavâid fi ulûmi'l-hadis*'i ile kısmen teorik bir Hanefî hadis usûlü metnine kavuşmuş, son olarak da yine

Diyobend ekolüne mensup iki araştırmacının metinleriyle müstakil bir Hanefî hadis usûlü yolunda önemli bir mesafe alınmıştır. Özellikle Hanefî mezhebine mensup Müslümanların yaşadığı ikilemin aşılmasında, tatbikat ile okunan hadisler arasındaki çelişkinin izah ve telâfisi yanında, hadis usûlünde yeni bir açılım sağlamak bakımından müstakil bir Hanefî hadis usulü metni oluşturmaya ihtiyaç bulunduğu görölmektedir. Bu bakımdan Hanefi fıkıh usûlü kaynaklarından hareketle mezhebin kendi sistematiği ve mantığı içinde hadis usûlü konularının ele alındığı çalışmaların çoğalması ufuk açıcı olacaktır. Bu tebliğde söz konusu ikilemin çözümlü için hadis usûlünde son dönemde ortaya çıkan Hanefi hadis usûlü başlıklı bazı çalışmalar Hint Altkıtası bağlamında ele alınıp değerlendirilecektir.

**Fazlurrahman'ın Dinamik Bir Metot Olan
"Yaşayan Sünnet" Kavramının İlk
Dönemlerdeki "Amel" Olgusuyla Mukayesesi**

Bekir ÖZÜDOĞRU

İslam düşünce tarihi her ne kadar farklı görüşler olsa da genel hatlarıyla oluşum, gelişim, duraklama, ıslah-ihyâ şeklinde dönemlere ayrılabilir. Sahabe-tabîîn-tebe-i tabîîn dönemleri oluşum, 3-8 asırlar gelişim, 9-12 asırlar duraklama, son iki asır ise ıslah-ihya şeklinde isimlendirilebilir. Duraklama döneminden sonra gelen ve yeni söylemler geliştiren kişiler, öncekilerden farklı kavram ve metotlar ortaya atmışlardır. 1919-1988 yılları arasında yaşayan Fazlurrahman, klasik eğitimini tamamladıktan sonra İslam toplumunun sorunlarına yönelik araştırmalara ağırlık vermiş; hadis, tefsir ve fıkıh alanlarında farklı kavramlarla çözümler sunmaya çalışmıştır. Bu kavramlardan bir tanesi klasikte sünneti câriye/mâziye; modern dönemde ise Oryantalist paradigmada "living tradition/yaşayan gelenek" kavramına benzeyen "living sunnah/yaşayan sünnet" terimidir. Yeni bir kavram/usûl olarak ileri sürülen söz konusu kavram, işlev farklı bir deyişle pratik değer açısından çeşitli problemleri içermektedir. Fazlurrahman ilk dönemlerdeki âlimlerin, Kur'an ve sünnetten çıkardıkları hükümle bizzat hayatın içinde bir din anlayışı olduğunu ifade eder. Bu noktada İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*ındaki "amel",

“icmâ” gibi kavramlar buna işaret eder. Sonrasında ise sadece metni/hadisi esas alan bir anlayışın İslam düşüncesine yerleştiğini bunun ise bir müddet sonra günlük hayattan koptuğunu ifade eder. Bu anlamda o, Müslümanların sorunlarına ilk dönemdeki gibi icmâ, ictihadın iç içe olduğu yaşayan sünnet kavramının çözüm olabileceğini söyler. Bu çalışmada “Yaşayan Sünnet” kavramı ile ilk dönemlerdeki amel olgusu mukayese edilecek, Fazlurrahman’ın ileri sürdüğü gibi ilk dönem amel anlayışlarının günümüzde uygulanıp uygulanamayacağı tartışılacaktır. Bu anlamda Fazlurrahman’ın tezi üç açıdan tenkide tabi tutulacaktır. Birincisi, sünnet kavramı, deliller hiyerarşisinde ikinci sırada yer almasına rağmen onu icmâ ve ictihadla bir ele almanın pratik değeri nedir? Zaten icmâ ve ictihad eğer uygulanırsa doğal olarak sorunlara çözüm üretecektir. Yaşayan sünnet kavramı bundan farklı olarak bir şey ortaya koymamaktadır. İkincisi, ilk dönemlerdeki amel anlayışlarında Hz. Peygamber’e dayanma, ondan tevarüs edilme düşüncesi vardır. Oysa yaşayan sünnet kavramında bu çok gözükmemektedir. Üçüncüsü, yaşayan sünnet kavramında sözlü kültürden yazılı kültüre geçişin çok hesap edilmemesidir. Yazılı kültür doğal olarak metne odaklanmayı, metinden hareketle yaşamı organize etmeyi tesis eder. Aynı zamanda hukukî normlar ortaya koyar. Yani ilk dönemlerdeki amel

olgusunun aynı şekilde sürdürülebilir olması çok mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki, Müslümanlar söz konusu dönemlerden sonra da ilmî, kültürel ve siyasî gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Sonuç olarak yaşayan sünnet kavramı, ilk dönemlerdeki amel anlayışıyla benzer yönler olmasına rağmen farklılıkları mevcuttur. Yaşayan sünnet kavramı, sünneti icmâ ve ictihadla bir arada görmesi ve bir noktada sünnet kavramını Hz. Peygamber'den ayırması açılarından problemlili gözükmemektedir.

نظرية التقريب والتغليب عند أحمد الريسوني على
حديث آحاد

Hamid Fahmi Jamaluddin

فقد دار الحوار والمناقشة حول حديث آحاد قديما وحديثا
لتكون حجة الشرعية، وذلك بسبب تشكيك

المنكرين في طريقها مما يؤدي إلى احتمال والوهم. من
تلك المبدأ يري العلماء على أن آحاد بهذه الحالة

يفيد علم النظري أو الظني، ولا يفيد قطعي كالمتواتر.
ولكن الواقع كان أكثر أحكام الفقهية مبنية على

الظن برجوعها على حديث آحاد مثل إنما الأعمال بالنية
وغيرها. انطلاقا من مسائل تدور حولها قام أحمد

الريسوني يتكلم عن اصطلاح الظن ووضع النظرية
الجديدة من حيث اكتشافها والكشف عن كماليتها

وتأصيلها عقليا ونقليا فقد سماه التقريب والتغليب. مما سبق
القول يهدف الباحث من بحثه كشف هذه

النظرية بشكل كاملة وكيف عالج الريسوني حديث آحاد
وشبهه حولها بتلك النظرية. والمنهج الذي استعمله

الباحث منهج وصفية تحليلية حيث قام بتعريف صاحب
النظرية ونظريته ثم تعريف حديث آحاد وشبهه

حولها. ثم تحليلها ليعرف هل كان هذه النظرية جديدة أم مستنبطة
بما سبقه من العلماء

Avrupa'da Revizyonist-Liberal İslâm Tartışmaları: "Avrupa İslâm'ı" mı, Avrupa'da İslâm mı?"

Özcan HIDIR

"Avrupa İslâmı", özelde Avrupa genelinde ise Batı dünyasında alabildiğine tartışılan bir olgu ve kavramdır. "Almanya İslâmı", "Fransa İslâmı", "Hollanda İslâmı", "İngiltere İslâmı", "Amerikan İslâmı" ve "Avusturya İslâmı" gibi farklı alt versiyonlara sahip bu olgu, özellikle 11 Eylül 2001 hadisesi sonrasında, sözü edilen ülkeler başta olmak üzere, hemen bütün Avrupa-Batı'da siyasî ve teo-politik bir proje olarak öne çık(arıl)maktadır. Bu muhtelif İslâm proje versiyonları arasında, ilgili ülkelerin yerel şartlarına bağlı bazı farklar olsa da meselenin özü pek değişmemektedir. Bu projelerin temel amaç ve paradigmaları genelde birbirine benzemektedir. Bu ise, revizyonist bir İslâm anlayışının benimsetilerek İslâm'ın liberalleştirilmesi, Avrupa-Batı'daki Müslümanların bu İslâm anlayışına entegre edilmesi, İslâmî kimlikleri-kişilikleriyle çelişse bile, Avrupa norm-değerlerini içselleştirmeleri beklentisidir. Bu doğrultuda kamusal alanda görünürlüğü en aza inmiş, hayata dair temel iddialarından mümkün olduğunca arınmış ve Avrupa'nın seküler-hümanist (ateist-agnostik-deist-nihilist-apataist) toplum yapısına uygun hale getirilmiş, "görünür olmayan" bir İslâm

anlayışını ifade etmektedir. Uzun yıllardan bu yana gerek şarkiyatçılar-islamologlar gerekse sosyal bilimcilerce (siyaset bilimci, sosyolog, antropolog) buna dair genişçe bir literatür de üretilmiş, üretilmektedir. Bu meyanda Avrupa-Batı'da İslâm ve Müslümanlarla alakalı hemen her önemli tartışmanın, "Avrupa İslâmı" projesiyle şu veya bu şekilde bağlantılı olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu tebliğimizde biz, Avrupa İslâm'ı nosyonunun temelini teşkil ettiğini düşündüğümüz günümüzde artık "kültürel ırkçılık" halini de almış İslâm karşıtlığı ve Avrupa-Batı'daki liberal-revizyonist İslâm tartışmalarına ana hatlarıyla yer vereceğiz. Daha sonra bazı somut tartışmalarla "Avrupa İslâm'ı" ve "Avrupa'da İslâm-Müslümanlar" ayrımı ile içsel-dışsal problemlere ve meydan okumaları ele alacağız.

**Islamization of Contemporary Knowledge:
Al-Attas' Methods in Conducting an Ideal
Islamic Educational System**

Ahmad SIDDIQ

For more than centuries, Muslims have been left behind and must feel the West's superiority in scientific progress. This is influenced by many factors, including the development of technology and the exploration of contemporary modern sciences in many Western universities. This feeling of inferiority then directs Muslim scholars who argue that Muslims should begin to adopt the Western education system and teach modern sciences from the West. However, adapting the Western education system and incorporating modern sciences from the West raises many problems, at least that is what is seen in the thoughts of Syed Muhammad Naquib al-Attas. Al-Attas argues that contemporary sciences originating from the West are not neutral and full of Western values and ideologies that are incompatible with Islamic teachings. This paper seeks to explore the efforts and methods of al-Attas in the Islamization of contemporary science, as well as its implementation in realizing an ideal Islamic education system. This paper is qualitative research and uses a literature review. The author collects the works of Al-Attas as the primary

reference, and related books and articles to obtain data. This paper finds that in its implementation, Al-Attas' method of Islamization is strongly influenced by his thoughts on the philosophy of Islamic education. This method has also been applied in a university-level institution, namely the International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC). Al-Attas also has his terminology, namely "ta'dib" which is his fundamental basis in formulating Islamic education curriculum.

Muhammed İkbal Ekseninde İslam'ın Yeniden İnşası

Azize KÖSE

Güney Asya'da 19.yy. sonu 20.yy. başında yaşamını sürdürmüş olan Pakistan ülkesinin ünlü şairi Allâme İkbal felsefi düşünceleri, müslüman kimliği ve özgün fikri yapısı ile geri kalmış ve sömürge altında olan adeta uykuda gördüğü müslümanları benliklerindeki çöküşten çıkarıp şaha kaldırmak istemiştir. Çok yönlü fikir yapısına sahip olan İkbal'in üzerinde önemle durduğu İslam'da dini düşüncenin yeniden inşası bugün de bizler için güncelliğini korumaktadır. Müslüman bireylerin farklı din algıları, toplum yapısının değişimi, aynı zaman diliminde farklı kuşakların bir arada yaşaması, teknolojinin hayatı kolaylaştırmanın ötesine geçerek insan için vazgeçilmez bir unsur haline gelmesi, ahlaki ve dini değerlerin erozyona uğramaya başlaması, farklı dinlere yönelim, inançsızlık, İslam dininde anlaşılma ve uygulanma noktasında yeni arayışların oluşmasını doğurmuştur. Dinin toplum içindeki etkinliğinin zamanla azalması, Müslümanların taklîte bağlı ilim ve araştırmadan yoksun din algısı Muhammed İkbal'in derdi haline gelmiş ortaya koyduğu yeni fikirleri ile kendini doğru ve etkin bir şekilde ifade eden müslüman bir birey olunması için mücadele etmiştir. İkbal'e göre İslam toplumlarının temel problemi aktif bilincin pasif ve atıl bir şekle

bürünmesinde yatmaktadır. Organizmacı bir toplum yapısından bireysel kendi benliğini tamamlayamayan, mutsuz bir topluma evrilmek İslam anlayışının yaşama aktarılmasına dinamit etkisi oluşturmuştur. Bireylerin ancak vahyi esas aldıklarında kemale erebileceğini, dinin yaşanılan toplum içinde akıl süzgecinde yeniden yorumlanmasıyla insan-ı kâmil olunabileceğini vurgulayan İktbal'in görüşleri çerçevesinde İslam dininin akıl, nass ve modern bilim ekseninde yeniden kurmacılık anlayışını ele almaya çalışacağız.

Türkiye’de Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasına Dair İki Yeni Usûl Arayışının Değerlendirilmesi

Ahmet Emin SEYHAN

Türkiye’de son dönemde sünnet/hadisın doğru anlaşılması ve yorumlanması çabalarına yeni bir bakış açısı kazandırmak amacıyla M. Hayri Kırbaşoğlu ve Mehmet Görmez’in yaptıkları çalışmalar söz konusudur. Hadis usûlünün asırlara dayanan problemlerini teşhis ve tedavi amaçlı bu çabalar takdire şayandır. Kırbaşoğlu *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi* ve *Alternatif Hadis Metodolojisi* adlı eserleriyle klasik hadis usûlünü teorik ve pratik açıdan eleştirmiş, bu usûlün uygulamadaki sonuçlarını tespit etmeye çalışmıştır. Kırbaşoğlu, her ne kadar ikinci eserine *alternatif hadis metodolojisi* ismini vermiş olsa da onun açık, net ve anlaşılır bir metodoloji ortaya koyabildiğini söylemek güçtür. Mehmet Görmez ise asırlardır süren sünnet/hadis tartışmalarının sebeplerinden birinin “anlama ve yorumlama konusundaki usûl ve yöntem eksikliği” olduğunu yıllar önce fark etmiş, konuyu doktora tezi olarak çalışmış, bu tez 1995 yılında *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* ismiyle neşredilmiştir. Görmez, çeyrek asır önce tezinde önerdiği “sünnet ve hadisi anlama yöntemini” 2020 yılında yayınlanan ve tezin devamı niteliğinde olan *Sünnet ve Hadisi Anlama*

Kılavuzu adlı kitabında tatbik etmiş ve kırk iki ilkedden oluşan yeni bir usûl teşebbüsünde bulunmuştur. Görmez, son eseriyle yeni usûl arayışlarına bir hareket getirmiş, klasik hadis usûlünü çeşitli açılardan tenkit etmiş, önemli tespitlerde bulunarak mezkûr tartışmalara yeni bir açılım ve dinamizm kazandırmıştır. O, İslâm'ın on dört asırlık deliller sistemini ve deliller hiyerarşisini bozmadan, Kur'ân-sünnet ilişkisini ve akıl-nakil münasebetini kaybetmeden, İslâm'ın küllî kaideleri ışığında, Kur'ân'ın öncülüğünde, derin makâsîd bilgisiyle, risâlet-i Muhammediyye'nin evrensel örneğiği çerçevesinde ve bütüncül bakışla meseleye yaklaşmaya çalışmıştır. Bu tebliğın amacı Hayri Kırbaşoğlu ve Mehmet Görmez'in yeni usûl arayışlarını değerlendirmek, adı geçen hadis araştırmacılarının görüşlerini mukayese etmek, Görmez'in yeni usûl denemesinin bir analizini yapmak ve her iki yaklaşımdan ilim dünyasının haberdar olmasını sağlamaktır. Çalışmamız, tebliğın sınırlarını zorlamamak amacıyla Kırbaşoğlu ve Görmez'in mezkûr eserleriyle sınırlı tutulmuştur.

محاولات التجديد في منهجية فهم الحديث والسنة في
تركيا في العصر الحديث، دراسة في مقارنة د. محمد
غورماز

Muhammed SIDDIK

مثلت السنة النبوية مصدرا ومرجعا للفكر الإسلامي منذ العصور الإسلامية الأولى، فهي المصدر التفسيري والإيضاحي للقرآن، وقد دار نقاشان حول السنة، الأول يتعلق بقضية الثبوت، والثاني يتعلق بأصول فهمها. تولى علم مصطلح الحديث النقاش الأول، في حين أن كتب أصول الفقه قد تناولت المسألة الثانية، لكن النقاش في المسألة الثانية ظل حيا على مر العصور. وفي العصور الحديثة نلاحظ حضور هذا النقاش على عدة مستويات خصوصاً مع ظهور الحركات السلفية وفئة القرآنيين، وفي هذه النقطة حيث يمكن الحديث عن محاولات تجديد متعددة في مناطق متعددة من العالم الإسلامي متعلقة بأصول فهم السنة.

والورقة التي نقدمها اليوم تحاول رصد التجديد على مستوى المنهجية والتطبيق في تركيا في إطار مقارنة الدكتور محمد غورماز. والسبب في اختيار تركيا أن السياق التركي سياق معرفي مهم، لأنه سياق يستمد من تراث ما وراء النهر الحنفي الماتريدي والصوفي. من طرف آخر فإن السياق التركي يتميز بمتابعته لما يكتب في العالم العربي والغربي. كذلك فإن السياق الاجتماعي التركي سياق غني، فلقد عاش هذا السياق الأسئلة الحدائية مبكرا قبل العالم العربي، وقدم أجوبة مهمة، وفي نفس الوقت فإن التجربة السياسية في تركيا أغنى بكثير كما هو معروف.

Yeni Bir Usul Arayışı Bağlamında Günümüz Selefilüğünün Mezhep Algısı

Murat AKIN

Günümüz Selefileri, kendilerini Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) devamında İbn Teymiyye'ye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (ö. 751/1350) dayandırırılar. Fakat Günümüz Selefilüğünün zihinsel yapısının oluşmasında bu zâtların bazı görüşlerinin katkısı olsa da teorik temellerinin Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792) ile sağlandığını ve böylelikle Vehhâbilik'le büyük ölçüde özdeşleştiklerini söylemek mümkündür. Günümüz Selefilerinin en bariz özelliği genişleyen coğrafya ile beraber gündeme gelen yeni konularda konuşmayı uygun görmemektir. Takipçilerine göre bu hareketin hedefi İslâm'ın başlangıçtaki saflığına döndürülmesi ve bid'atlerle mücadele etmektir. Dolayısıyla ilk üç asırdan sonra İslâm düşünürleri tarafından geliştirilen tüm düşünce ve fikirler, mezhepler, üretilen dinî tecrübe birer dalâletten ibarettir. Kendisine özgü bir metodolojisi bulunan ve herhangi bir meseleyi ispata çalışan her hareket ve mezhep Selefi anlayışta meşru değildir. Bu bağlamda Yemenli bir Selefi olan ve Türkçe bir sitede de görüşlerine bolca yer verilen Mukbil, şöyle der: "Bir Müslümanın fikhî mezhebe katılmasına müsaade edilmez. Çünkü bu görüşler

Müslümanları bölmüş, aralarına kin ve nefret tohumları ekmiştir. Bir kişinin herhangi bir mezhebe bağlanmasına müsaade etmiyorum. Çünkü Kur'ân ve Sünnette buna dair herhangi bir delil yoktur." Benzer ifadeler günümüzde internet ortamında yayın yapan Selefi anlayışa sahip kişiler tarafından aynen savunulmaktadır. Diğer taraftan bir mezhebin ve ona bağlılığın gerekliliğini savunanlar, bu anlayış tarafından eleştirilmekte ve büyük bir töhmet altında bırakılmaktadır. Mezhebî sistematiğe ve usûle karşı çıkan bu anlayış, âyet ve hadisler karşısında serbest ihtihadı teşvik etmekle farkında olmadan; değil şimdiki gibi belli başlı mezhepler, sayısızca mezheplerin oluşmasına zemin hazırlamakla yeni bir bidate kapı aralamaktır. Bu tebliğde bir taraftan ihtihadı savunurken diğer taraftan mezhebe ve ona bağlılığına karşı çıkmakla paradoksal bir duruma düşen günümüz Selefilığının konuyla ilgili görüşlerinin kritiği yapılması hedeflenmektedir.

İsmail Hakkı İzmirli'nin İslam Mezhepleri Tarihinde Usûl Arayışı

Ayhan ÇETİN

İzmirli İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin son dönemiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış; İslami ilimlerin hemen her alanında yazdıklarıyla ve görüşleriyle etkili olmuş bir âlimdir. Bu tebliğde onun İslam Mezhepleri Tarihi ile ilgili çalışmaları bağlamında izlediği metot tespit edilmeye çalışılacaktır. Bilindiği üzere İslam Mezhepleri Tarihinin ilk klasikleri daha ziyade hasmını suçlayıp ilzam etmek, kendi mezhebini ise müdafaa edip methetmek gayesiyle yazılmıştır. Bu durum ilgili eserlere ve verdikleri bilgilere şüpheyle bakılmasına yol açmıştır. Oysaki betimleyici bir bilim olan İslam Mezhepleri Tarihi yazıcılarının mümkün olduğunca objektif olmaları gerekir. Diğer taraftan fırkalar incelenirken onların sosyal bir olgu oldukları gerçeği göz ardı edilmiş; sadece dinî, kısmen de siyasî boyutlarıyla ele alınmıştır. Oysaki sosyal bir fenomen olarak mezhepleri dinî ve siyasî boyutlarının yanında coğrafi, tarihî, sosyal, ekonomik vb. yönleriyle değerlendirmek gerekir. Fırkalarla ilgili isimlendirme, suçlama, övme, yüceltme vb. hususların son yıllardaki kavramsallaştırmayla "zaman-mekân bağlamında ve fikir-hadise irtibatı çerçevesinde" ele alınıp değerlendirilmesi nesnelîği ve tarihi hakikatlerin doğru bir şekilde tespit edilmesini önemli ölçüde

sağlayacaktır. Yukarıdaki tespit ve gerekçeler bağlamında İzmirli'nin eserlerini tetkik ettiğimizde onun, -kendi ifadesiyle iyi bir nakilci olmasına rağmen- mezhepleri değerlendirirken, edindiği felsefi müktesebat sayesinde alana yeni birtakım açılımlar getirdiği görülmektedir. Örneğin herhangi bir mezhep hakkında bilgi verirken öncelikle ilgili fırkaların kendi kitaplarına müracaat etmiştir. Ayrıca kendi mezhep görüşünü konuya yansıtmaksızın tarafsız ve objektif olmaya çalışmıştır.

مناهج الحدائين في تفسير آيات الأحكام تقويم وتحليل

Ticani Ahmedi

فإن اهتمام المنطور التفسيري القديم بالمناهج الموصلة إلى تحديد المعنى وتوليد الدلالات، أنتج وضع قواعد أصولية عامة يحتكم إليها من أجل قراءة النص القرآني، وهذه القواعد هي مقاصد النص القرآني الكلية والجزئية، وهي تشكل مدخلا هاما ورئيسيا لتحديد المعنى، وميزانا ضابطا لتفسير النص القرآني، ومن ثم يدق نظر المجتهد في المعنى الذي اجتهد فيه بقدر توغله في العلل واضطلاعه بالمقاصد، وإلا أثبت حيث يجب النفي، ونفى حيث يجب الإثبات.

إلا أن هذا المسلك الاجتهادي الأصيل لم يسلم من المعارضة، فقد وجدت اجتهادات كثيرة خالفت هذا المنهج، وحاولت جاهدة تشويبه أو تمويهه ما استطاعت لذلك سبيلا، وأبرز مثال على ذلك مسلك الاجتهاد في النص القرآني عند الفرق الدينية: كالخوارج والمعتزلة، والباطنية...، لكن مع ذلك لم تستطع أن تنسج اجتهاداتها في النسق الاجتهادي العام.

وفي العصر الحديث نشهد نسقا جديدا لقراءة النص القرآني، تطرحه الحداثة العربية، وهو يحاول أن يقطع الصلة مع المعارف والآليات الاجتهادية القديمة، ويبني معارف جديدة بأدوات غير مألوفة في حقل الدراسات الدينية الإسلامية، فهو ينظر إلى المغزى والمقصد من النص القرآني، وهو أن يصبح وعاء لكل مضمون معاصر، وقالبا لكل واقع جديد.

كما يعتقد بتاريخية المنظومة التفسيرية وما أنتجته من مواقف ورؤى، واندراج تلك المواقف والرؤى ضمن حدود معرفية تستجيب لأفق القدامى. وينظر إليها باعتبار أنها بنيت على ايدولوجيات خلفت آثارا على الوعي الجمعي، أهمها الحد من حرية المؤمن في التعامل مع النص القرآني، وتوجيه تعامله توجيها مخصوصا، ويعتبر

تلك العلوم والقواعد مصادرات متحكمة، فهو يسعى إلى تعرية تلك التي يسميها المصادرات المتحكمة في الفكر الإسلامي، وتفكيكها من نسقها الأصلي.

وهذا البحث سيكرس الجهد المستطاع من أجل تجلية هذا النسق الجديد للقراءة؛ وذلك من خلال دراسة مفهوم القراءة عنده، ومبادئها وأسسها المنهجية؛ من خلال المقاربات الحدائية العربية حول تفسير القرآن الكريم عموماً وآيات الأحكام خصوصاً، من قبيل المقاربة القانونية الدستورية ("القرآن والتشريع" للصادق بلعيد و"الإسلام والحرية" لمحمد الشرفي)، والمقاربة المقاصدية السهمية ("تطوير شريعة الأحوال الشخصية" لمحمود محمد طه و"أمة الوسط" لمحمد الطالبي)، والمقاربة التاريخية النقدية ("تاريخية التفسير القرآني" لناثلة السليبي و"الإسلام بين الرسالة والتاريخ" لعبد المجيد الشرفي)، والمقاربة الجندرية الهيرمنوطيقية ("القرآن والمرأة" لأمنية ودود).

وهناك أسئلة إشكالية تطرح نفسها، تتعلق برؤية القراءة عند الحدائين وتنزيلها على النص القرآني، والمناهج الموظفة، وانعكاس ذلك على مفهوم الاجتهاد وأسسه وآلياته، وهي:

كيف تمثلت المنهجية الحدائية الاجتهاد خصوصاً في تفسير القرآن الكريم؟

ما هي أهم المقاربات التي يقدمها الفكر الحدائي في التفسير ومقاصدها، من خلال منظوره وقراءته الحدائية، وكيف تتحدد؟

التجديد في عرض المادة الفقهية عند مصطفى الزرقا

Bahaeddin ALJASEM

يُعدُّ مصطفى الزرقا من أبرز الأعلام الذين اقترن اسمهم بالتجديد الفقهي في العصر الحاضر، فقد تمكَّن من تشكيل نموذجٍ فريدٍ للفقهاء الذي جمع بين الجرأة والتجديد الفقهي من طرفٍ، والمحافظة على الأصول والثوابت من طرفٍ آخر، ويعود الفضل في ذلك إلى نبوغه وتفوقه الشخصي في مجال الفقه والقانون، وتدرسه مقرر الفقه الإسلامي لغير المختصين لسنواتٍ طويلة، ومعاصرته لتحولاتٍ جذرية في المجال التشريعي، كإيقاف العمل بالشريعة الإسلامية ومحاولات الطعن فيها، وحلول القوانين الوضعية مكانها، مما ساء الزرقا - كغيره من الغيورين على الشريعة من معاصريه - وجعله يسعى إلى إيجاد منهجٍ جديدٍ في عرض المادة الفقهية، يبرز فيه فضل الشريعة الإسلامية وتفوقها على القوانين الوضعية، وإمكانية تطبيقها والعمل بها بما يتوافق مع روح العصر.

ويمكن تقسيم الكلام حول الجديد في عرض المادة الفقهية عند الزرقا إلى ثلاثة محاور أساسية:

الأول: التجديد في التأليف الفقهي: وذلك على ثلاث مستويات: مستوى يستهدف به المبتدئين من المختصين وغير المختصين بالعلوم الشرعية، ومثال ذلك سلسلته التي سمّاها "الفقه الإسلامي في ثوبه الجديد"، والتي تبدأ "بالمدخل الفقهي العام"، ومستوى يستهدف به المتخصصين في العلوم الشرعية، وذلك من خلال عرض الفقه بطريقة النظريات الفقهية، ومثال ذلك كتابه "المدخل إلى نظرية الالتزام العامة"، أو المعاجم والموسوعات الفقهية التي تقسم المادة الفقهية إلى مصطلحاتٍ دقيقة، وترتيبها ترتيباً هجائياً، وذلك كالموسوعة الفقهية الكويتية التي كان له الفضل الأكبر في تأليفها.

الثاني: التجديد في الفتوى: وذلك من خلال عرضها بطريقة تتناسب مع عامة الناس، توافق روح العصر، دون التعصب إلى مذهبٍ فقهي معين، كما هو ظاهرٌ في الجزء الأول من فتاوى الزرقا.

الثالث: التجديد في صياغة الفقه الإسلامي: وذلك من خلال عرض الفقه الإسلامي على شكل مواد قانونية مقسمة إلى أبواب ومواد وفقرات بأرقام متسلسلة، يتم إصدارها على شكل قانون أو نظام ترضه الدولة وتلزم القضاة بالعمل به.

يهدف هذا البحث إلى التعريف بالزرقا وعقليته التجديدية، وبيان منهجه التجديدي في عرض المادة الفقهية، والاطلاع على بعض النماذج والأمثلة للأعمال الفقهية التي قام بها الزرقا.

وأما المنهج المتبع في هذه الدراسة فهو المنهج الاستقرائي الوصفي، وذلك من خلال استقراء وتتبع الآثار الفقهية لمصطفى الزرقا، ووصف المنهج الذي اتبعه في تأليفها.

وسيكون البحث مقسماً إلى أربعة مباحث: الأول للتعريف بالزرقا والعوامل التي ساهمت في تكوين عقلية التجديدية، والثاني لعرض منهج الزرقا في التجديد في التأليف الفقهي، والثالث لعرض منهجه في التجديد في الفتوى، والرابع لعرض منهجه ومساهماته في تقنين الشريعة الإسلامية.

من علم الكلام إلى مقاصد العقيدة

Kamaluddin Nurdin Marjuni

يهدف هذا البحث إلى تحرير محل النزاعات العقائدية في الفكر الإسلامي من وجهة النظر المقاصدي للعقيدة الإسلامية، وذلك أن التركيز على الأمور المقاصدية في العقيدة يؤدي إلى معرفة محل النزاع وهو تحديد الجوانب المتفق عليها في المسائل الاعتقادية، والجوانب المختلف فيها واستبعادها من ساحة الجدل العقيم الذي لا طائل تحته مما قد يؤدي إلى اختلال في التوازن الفكري. وخير مثال على هذه الخلافات الدائمة والمستمرة عبر عصور طويلة حتى يومنا هذا، وهو الخلاف عن الصفات الإلهية، فوجدنا كل فرقة تدافع عن رأيها مجرد الدفاع المتعصب دون النظر بآراء الآخرين، ويكون همهم الأكبر هو الإنتصار على الآخرين، والسبب في ذلك عدم معرفة مقاصد العقيدة وعدم النظر إلى محل النزاع. واستخدام البحث المنهج الوصفي التحليلي من خلال رصد الخلافات العقائدية بين الفرق الإسلامية، وذلك باستخراج النتائج وفقاً لشواهد وقرائن متنوعة، ويخلص البحث إلى أن معرفة مقاصد العقيدة يمكن من خلالها تقييل من وتيرة النزاعات العقائدية وإلغاء الحواجز الفكرية التي تعيق وحدة الأمة الإسلامية. إذن فهو خطوة أولى في مسيرة التقييل من الفرقة والتفرق، وفرصة جيدة للوصول إلى توافق وانسجام بخصوص الكثير من المسائل الاعتقادية.

Modern Dönem Fıkıh Anlayışında Soyut Hukuk Düşüncesinin, Gâî Yorum Metodunun Ön Plana Çıkışı

Ahmet AYDIN

Fıkıh tarihinde hukuki olayları somut örnekler bağlamında ele alan meseleci metot ön plandadır. Fakihler meseleci metotla hukuk problemlerini çözerken daha ziyade lafzî itibara alan bir yaklaşım sergilemişlerdir. Diğer taraftan modern dönem fıkıh anlayışında soyut hukuk düşüncesi ön plana çıkmıştır. Soyut hukuk düşüncesinde, lafza bağlı, parçacı yaklaşımların yerine gâî yorumu itibara alan, genel ilkeler ışığında hükümleri değerlendiren bir bakış açısının bulunduğu ileri sürülebilir. İlk dönemlerden sonra yazılan fıkıh eserlerinde ortaya çıkmaya başlayan bu yaklaşım modern dönemde ileri düzeyde ele alınmaya başlamıştır. Bildiride öncelikle, gâî ve lafzî yorum tanıtılacak ve iki yorum metoduyla ilgili klasik döneme ait örneklerle ve hukukçuların görüşlerine yer verilecektir. Daha sonra maksadı, hukukun temel gayelerini dikkate alan soyut hukuk düşüncesi bağlamında görüşler ortaya koyan İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşamış dört hukukçunun yaklaşımları analiz edilecektir. Bu dört hukukçu, Hint kıtasında Fazlurrahman, Orta Asya'da Musa Carullah Bigiyef, Kuzey Afrika'da Tahir b. Aşur ve Muhammed Abid el-Câbirî'dir. Gâî yorum anlayışına vurgu yapan İslam

hukukçularını genel ilke eksenli hukuk düşüncesine sevk eden saiklerin tespitine bildiride yer verilecektir. Ayrıca soyut hukuk anlayışının hakim olduğu dönemlerin (klasik-modern) ortak özelliklerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda ilgili dönemlere ait sosyolojik koşullar ve bunların soyut hukuk düşüncesiyle ilişkisi bildiride ortaya konacaktır.

Bazı Tarihselcilerin Usûl Bağlamında İmam Şâfiî'ye Yönelttikleri Bir Kısım Eleştirilerin Değerlendirilmesi

Hidayet ZERTÜRK

Usûl, fıkıh bağlamında düşünülduğünde, hem fer'î meselelerin dayandığı kaynak, hem de metodoloji anlamında kullanılmaktadır. Usûle dair uygulama, tedvin asrından önce bir meleke olarak ehil kişilerde bulunmaktaydı. Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e göndermesi esnasında, kendisine sorduğu sorularda, özellikle ictihat vurgusuna karşı sevinmesi, mezkur melekenin ashapta varolduğunu göstermektedir. Ancak zaman ve şartlar dahilinde bu usûli algının birçok gelişmelere sahne olduğunu hatırlatmakta yarar vardır. Kitap ve sünnet esasına dayanan dini hükümlerin Arapça olması, kullanılan lafızların çeşitli yönleriyle araştırılmasına yol açmış ve bu meyanda Arapların kullanım örfleri ve üslûp biçimleri detaylı olarak araştırılmıştır. Akıl ve nas boyutlarıyla da geliştirilen bu çalışmalar dinin hikmet yönleriyle sentezlenerek muazzam bir usûl perspektifi oluşturulmuştur. Genelde telif eser olarak fıkıh usûlü ilmini İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'si ile başlatan alimler, bu ilimle ilgili konuları, ilk kez bir araya getiren kişinin, İmam Ebu Yusuf (ö. 182/798) olduğunu ve İmam Muhammed eş-Şeybani'nin (ö.189/805) de bunları geliştirdiğini söylemektedirler. İmam

Şafii'nin Kûfe ve Hicaz ekollerini temsil eden önemli şahsiyetlerden ders alması ve özellikle İmam Malik'in talebesi olması ve buna rağmen, ona muhalif bazı icthatlarla tebarüz etmesi onun dini ilimlerdeki derecesini göstermeye yeterli bir kanıttır. Kitap ve sünnetin hüküm istinbatında esas teşkil ettiği, islam hukukçuları arasında ittifak konusudur. İmam Şafii'ye göre asıl olan, kitap ve sünnette kelime ve kavramların gerçek anlamlarıyla kullanılması ve hükmün de umumi olmasıdır. Ancak bir delil ve kârîne bulunduğu gerçeğe anlam terk edilir ve umum tahsis edilir. Kitap ve sünnette sarîh olarak zikredilmeyen hususlarda bu iki esasa istinaden kıyas ve icthada gidilir. Çağımızda bazı araştırmacılar, Şafii'yi, literalci ve usûl ilminin ilerlemesini engelleyici biri olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Bu tebliğimizde, İmam Şafii'yi söz konusu iddialar çerçevesinde değerlendirecek ve onun usûlî yönünü tesbit etmeye çalışacağız. Bu eleştirilerin çağdaş yazarlar tarafından yapılması usûlde yeni bir metod arayışına katkı sağlayacaktır.

تجلي الفلسفة الربوبية في الأطارح التاريخية عن شرائع الإسلام.

Belil Abdülkerim

تمثل الفلسفة الربوبية طرحا عقلانيا لبناء دين مجتمعي يكون فيه الحكيم الفيلسوف العاقل هو المشرع، كما أسس أفلاطون سابقا، لكنها احتفظت بالإيمان برب خالق قادر؛ تطالب بعزله عن شؤون الإنسان والمجتمع لبلوغ العقل الراشد طور الاستغناء عن الإرشادات الإلهية عبر الرسل والكتب. مرتكزين على عدم استقامة أي دليل على أن الأنبياء رسل الله إلى الخلق. وهو فكر رافض للرسالات والشرائع السماوية، بناء على:

- عجز الأديان عن تقديم تصوّر موحد ومتماسك لقضايا إنسانية جوهرية.

- تخبط الفكر الديني والخلاف والتناقض بين أتباع الدين الواحد.

- التشدد الديني العابرة للأديان والمذاهب، والذي أفرز جماعات متطرفة دموية لا إنسانية.

وبذا يكون المذهب الربوبي طوق الخلاص للإنسانية، من تبعات الأديان السماوية؛ لإنتاج دين إنساني اجتماعي عقلي يساير زمانه ومكانه ومجتمعه وثقافته وهويته، مرن قابل للتأقلم والتجدد والتغيير.

وهذا الطرح الواحدي المادي يساير الواحدية الغنوصية في تجلي العرفان الإلهي على العقل البشري بما يغنيه عن الخطاب المقدس التاريخي الصلب، فيعطيه صلاحيات التشريع وتبديل الشرائع وفق قراءة آنية بتأويل غنوصي باطني للنص المقدس بحيث يسقط عنه أصالة المفهوم ويقوده لتأويل حداثي لا يرتبط بتاريخ المفردة ولا العبارة المقدسة بقدر ما يرتبط بالمجتمع والثقافة التي ستصنع المفردة أو العبارة حال

احتمال أوجهها، وإلا تلغيها لانتهاؤ صلاحيتها.

وهنا نلحظ نقاط تماس قوية بين المذهب الربوبي والمذهب التاريخاني في قراءة النص القرآني وإقصاء النبوة من السياق الديني التشريعي والعلمي.

الإشكالية: ماهي نقاط الارتباط بين المذهب الربوبي والمذهب التاريخاني في إنكار النبوات ؟

تكمُن أهمية البحث في دراسة وتقعيد موقف المذهب التاريخاني من النبوة، بدعوى الاكتفاء بالقراءة القرآنية وفق منهج عقلي يقطع الصلة مع العلوم الشرعية (التراث).

نسعى من بحث الإشكالية الإجابة عن العلاقة الارتباطية بين القراءات القرآنية والتاريخانية والمذهب الربوبي.

النتائج الأولية:

- تتقارب الأطاريح التاريخانية القرآنية مع الربوبية في خواتيمها بعقنثة الدين الإلهي وأسننته.

- تسقط الأطاريح القرآنية النبوة كمرحلة لإسقاط القرآن الكريم من دور تفسير الدين.

الاجتهاد المقاصدي مصطلح معاصر مفهومه واتجاهاته

Sondos Abunasser

تشكل المقاصد ظاهرة معاصرة في التعامل مع النص القرآني والنبوي في عديد من المجالات ومنها مجال الأحكام الفقهية، وإن اختلفت الآراء المعاصرة حول مدى تأثير المقاصد في العملية الاجتهادية.

ومن الملاحظ أن تداخل المقاصد بالفقه ليس منهاجا معاصرا مبتكرا فهو بارز في الاجتهادات الفقهية من زمن الصحابة وما بعدهم ودون له مبكرا عند عدد من الأصوليين من أمثال الجويني والغزالي وغيرهم، إلا أنه باستثناء اعتناء الشاطبي بالمقاصد وتناولها ببحث تأصيلي مطول مستقل، فإن تناول الأصوليين قديما لها كان فرعيا. أما الاهتمام المعاصر بالمقاصد فيتجاوز هذه الإشارات ليصبح محورا للاهتمام في الفتاوى المعاصرة وتؤلف فيه العديد من الدراسات، وظهر ما يسمى بالاجتهاد المقاصدي كمصطلح معاصر ما زال يعتريه الغموض، كما اختلفت الاتجاهات المعاصرة في النظرة للمقاصد كمؤثر في أصول الفقه التي يقوم عليها الاستنباط الفقهي.

وسيقوم البحث بتتبع المقصود بالاجتهاد المقاصدي عند استخدامه، وتتبع النقاش المعاصر حول اعتبار المقاصد دليلا مستقلا أو دليلا تابعا من أدلة أصول الفقه أو عدم اعتبارها دليلا استنباطيا من الأساس. وتأثير كل من هذه الاعتبارات، خاصة التداعيات لاعتبارها أصلا مستقلا عند البعض في تقديم المصلحة على النص القطعي الثبوت والدلالة.

وفي تصويرنا لهذه الاتجاهات المعاصرة في تناول المقاصد في

عملية الاجتهاد الفقهي، نأمل أن تكون محاولة للإسهام في إزالة الغموض عن المقصود بالاجتهاد المقاصدي في الاستخدام المعاصر على اختلاف اتجاهاته وهل اضافت القراءة المقاصدية المعاصرة في سياق استنباط الاحكام أو الترجيح بينها شيئا جديدا لما كان عند الأصوليين في تراثنا.

İslam Arkeolojisi Gelişim Süreci ve Yeni Bir Usul Olarak İslami İlimlerde Kullanılması Gerekliliği

Hakan TEMİR

Geçmişteki insanların geride bıraktığı yer altı ve yerüstü kalıntılardan hareketle insanlığın kültürel geçmişlerini araştırmayı gaye edinen arkeoloji ilmi henüz yeni sayılabilecek bir disiplindir. Rönesans hareketiyle aydınlanma yaşayan Batı, sanat tarihine ve arkeolojik çalışmalarına da merak saldı. Sanat tarihinin kurucusu İtalyan ressam Giorgio Vasari (ö. 1511), arkeolojinin de öncülerinden oldu. 18. Yüzyıla gelindiğinde Vezüv Yanardağı'nın patlaması sonucu lavlar altında kalan Pompei halkının kalıntılarını araştıran ilk büyük çaplı kazıdan sonra araştırmalar oldukça ilgi uyandırdı. Bir sonraki yüzyılda Antik Mısır'a ait hiyeroglif yazılarının arkeologlar ve alanın uzmanları tarafından çözümlenmesiyle arkeoloji bir dönüm noktası yaşadı. Arkeoloji verilerinin dinlerin geçmişini aydınlatması, hatta dinler adına belli bir ideolojinin kurgulanmasına fırsat vermesi dinî oluşumların gözünden kaçmadı. Dinî kimlik inşasına önem veren papalığın desteğiyle Hristiyan Arkeolojisi" ve İsrailoğullarının geçmişini aydınlatmaya önem veren İbranîlerin merakı neticesinde "Yahudi Arkeolojisi" gelişti. Müslümanları idare eden merkezi bir gücün olmayışı ve ulus-devleti anlayışının beraberinde getirdiği ayrılıkçı fikirlerden duyulan endişe neticesinde bu gelişmeden en son nasibini alan "İslam Arkeolojisi" oldu.

Bir asırlık gemişı bulunan İslâm arkeolojisi, ilk başlarda Müslümanların sahip olduğu yerleşim bölgelerinde bulunan tarihi eserleri ele geçirme niyetiyle başlamış olsa da 20. asrın ortalarında değişikliğe uğrayarak ciddiye alındı. Yerel düşüncedeki bir takım itirazlara rağmen arkeolog, antropolog ve sanat tarihçileri geçmişin izini aramaya koyuldu. İslâm coğrafyasında büyük çaplı araştırmalar başlatıldı. İslâm dininin ortaya çıktığı merkez konumundaki Arap Yarımadasında saha taramaları, yer üstü ve yer altı arkeolojik alanları tespiti ve buralarda başlatılan kazılar yoğunluk kazandı. Kazılardan elde edilen veriler İslâm Tarihi ya da kültür ve medeniyet çalışmaları için vazgeçilmez olduğu kadar İslâmî ilimler içerisinde yer alan hadis, tefsir, fıkıh, sosyoloji, kelam vb. diğer ilimler için de önemlidir. İşte bu sebeple İslâmî ilimlerde yeni bir bilgi kaynağı olarak arkeolojik verilerin dikkate alınması ve metin inşasında son zamanlarda yapılan arkeolojik kazılara müracaat edilmesi fikri gündeme alınmalıdır. Müzelerde ve alanın mütehasısı olan araştırmacıların çalışmalarında bulunan bilgi birikiminin İslâmî ilimlere yansıtılması, takip edilecek usul ve yöntem bu bildirinin konusu olacaktır.

Hanbelî Usûl-i Fıkıh Literatürünün Modern Dönemdeki (1750 Sonrası) Arayışları Muhammed Usame ONUŞ

Hanbelî mezhebinde neredeyse hicrî sekizinci asra kadar kaleme alınan usul-i fıkıh eserlerinin neredeyse tamamının farklı dünya görüşlerine sahip çevrelere müntesip isimler tarafından kaleme alınan eserler esas alınarak ortaya konduğu ifade edilmektedir. Bu durum mezhebin kendine mahsus bir usul düşüncesi olup olmadığının tartışılmasına sebebiyet vermiştir. Zira günümüze ulaşan ve bütün usul konularını içeren ilk eser Ebu Ya'lâ el-Ferrâ'nın *el-Udde'si* (ö. 458/1066) ve Ferrâ'nın öğrencilerinden Kelvezânî'nin *et-Temhîd'i* (ö. 510/1116) ile İbn Akil'in (ö. 513/1119) *el-Vâzih'i* başta Ebu'l-Hüseyin el-Basrî'nin (ö. 436/1044) *el-Mutemed'i* olmak üzere Mutezili ve Eş'arî kaynaklardan beslenerek oluşturulmuştur. Mezhepte kendisinden sonraki usul telifatını büyük oranda yönlendiren İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) *Ravzatü'n-nâzur'u* ile Eş'arî-Şâfiî düşüncenin önemli isimleri arasında yer alan Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Mustasfâ'sı* arasındaki benzerlikler de dikkat çekmektedir. Sonraki dönemlerde İbn Müflih (ö. 763/1362), Merdâvî (ö. 885/1480) ve Takiyüddin İbnü'n-Neccâr (ö. 972/1564) gibi Hanbelî mezhebinin klasik literatürü ile uyumlu görüşlere sahip isimler de usul-i fıkıh eseri

kaleme almıştır. Hanbelî mezhebinin ehl-i hadis karakterinin diğer mezheplere göre baskın olması 18. yüzyılın ortalarından itibaren Hanbelî olarak nitelenen bazı isimlerin sonraki dönemlerde Selefiyye olarak adlandırılan hareket ile anılmalarına sebebiyet vermiştir. Fakat bu isimlerin bir kısmı kendisini Hanbelî olarak tanımlamış, bir kısmına Hanbelî tabakatında yer verilmiş, neredeyse tamamı 20. yüzyılda yaşamış olanlar ise Hanbelî kimliği öne çıkmasa da klasik Hanbelî usul eserleri üzerine ihtisar, şerh ve haşiye tarzı çalışmalar yaparak Hanbelî usul literatürüne katkı sağlamıştır. Bu tebliğde söz konusu isimlerin kaleme aldıkları usul eserleri değerlendirilerek ortaya koydukları usul düşüncesinin klasik Hanbelî anlayışı ile olan ilişki ve farklılıkları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tefsirde Yeni Bir Usûl Anlayışı Neden Gerekli Değildir?

Sabrina YILDIZ

İlk insan ve ilk peygamber olan Âdem (a.s)'dan Peygamber Efendimiz Muhammed Mustafa (s.av)'e kadar gelip geçen peygamberler ya nebî vasfında ya da resûl sıfatında görevlerini ifa etmişlerdir. Ancak her iki konumda da ortak buluştukları nokta her gelen peygamberin kendisinden önce gelen peygamberleri ve onlara indirilen suhuf veya kitabı yazılı veya sözlü olarak tasdik etmesidir. Dolayısıyla peygamberler arasında bir silsile söz konusudur. Esasen suhuf ve kitaplar vahiy kaynaklı olduklarından izlenen usûlünde vahye dayandığı herkesçe malumdur. Kur'ân-ı Kerîm de kendisinden önceki kitap ve suhuf tasdik etmiştir. Peygamber Efendimiz (sav) Kur'ân'ı sahabesine anlatırken vahye dayandırarak açıklamıştır. Daha sonra bu anlatım şekli Peygamber-sahabe-tabiîn-tebe-i tabiînden günümüze kadar sistematize bir şekilde gelmiş ve klasik usûl adını almıştır. Esasen bu usûl, peygamberlerin tebliğ metoduyla bir paralellik arz etmektedir. Klasik usûlün çağın sorunlarına cevap vermede yetersiz kaldığı düşüncesi son bir buçuk asırda kendini iyiden iyiye göstermiştir. Buna önerilen çözüm yöntemlerinden biri de kökleri milattan öncesine kadar dayanan tarihselci bakıştır ve onun bir yorumlama

yöntemi olan hermenötik yaklaşımdır. Çalışmanın amacı Antik Yunan'a ait olan ve geçmişte hiçbir şekilde klasik usûle dahil edilmeyen bu yöntemin gündeme gelmesinin tamamen ayetleri yorumlamada zihinlerde oluşan fikir karmaşasının bir neticesi olduğunu göstermektir. Zira zihinler vahye dayalı olduğu müddetçe hakikat zihinde çok nettir. Ancak vahye dayanmayan yöntemlerde ise zan ve şüphe durumu ortaya çıkar ki bu da çoğunluğu yanılgıya götürür. Bu bağlamda hakikat zan ve yanılğı kavramları en-Neml sûresi 44. Ayeti'nde geçen Belkıs'ın cam ve suyu birbirinden ayıramaması durumu üzerinden açıklanacaktır. Çalışmanın sonucunda ise bir beşer aklın ürünü olan hermenötik yöntemin üzerine inşa edeceği yeni fikirlere dayanacak kadar sağlam temellerinin olmadığı öngörülmektedir.

Semâvât ve Arz Hakkındaki Bazı Ayetlere Bilimsel Yaklaşımlar

Ahmet AĞRALI

Bilimselci Tefsir yaklaşımı, özellikle son iki asırdır batının bilim ve teknolojiye ilerleyip İslam dünyasının daha geride kalışı bazı çevrelerce dine ve İslam'a dayandırıldıktan sonra ön plana çıkmıştır. Bilimsel araştırmalarla ortaya konan birçok konunun Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan ya da dolaylı olarak ifade edildiği, bu tür bilimsel araştırmalarla Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi ve daha doğru anlaşıldığı savunulmuş ve çok geniş bir konu yelpazesinde ansiklopedik bilgilerle tefsir amaçlı olarak ciltler dolusu tefsirler yazılmıştır. Bu tebliğde bilimsel verilerin tefsirde kullanım sürecine kısaca değinildikten sonra son dönemde söz konusu modern bilimsel veriler ışığında Semâvât ve Arz hakkındaki ayetlere yapılan bazı yorumlara değinilecek ve bunların Dil, Bağlam ve Sahabe/Tabiun yorumları ışığında kritiği yapılacaktır. Sahabe-Tabiûn yorumlarına kaynak olarak da Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* isimli eseri esas alınmıştır. Bu çalışmada bir taraftan kullanılan bilimsel verilerin tefsir için uygunluğu, diğer taraftan da Bilimsel tefsirde uyulması gerektiği vurgulanan kurallar olarak ileri sürülen lügavî ve siyak-sibak açısından uygun olmak gibi hususlara ne kadar riayet edildiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bilimsel yaklaşımla ele alınan çokça ayet olduğundan örneklem teşkil etmesi ve sağlıklı bir sınır çizilerek diğer çalışmalara da fırsat tanınması açısından alan kısmen kategorize edilerek semâvât ve arz hakkındaki ayetler ele alınmıştır. Canlılar vb. hususlar başka bir çalışmaya bırakılmıştır. Gerek 19. asırda yazılan eserlerde gerekse son yıllarda yazılan eserlerde birçok yorum lügavî, siyak-sibak ve ilk dönem yorumları gibi hususlarda kritik edildiğinde karşımıza çıkan tartışmalı durumlar Bilimsel/ci tefsir yönteminin Kur'ân-ı Kerîm'i doğru anlamaya katkısını yeniden gözden geçirmeye neden olmaktadır.